

International Journal of Social Sciences

ISSN: 2587-2591

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.30830/tobider.sayi.11.12>

Volume 6/2

2022 p. 236-269

AHMET HAMDİ TANPINAR'IN BEŞ ŞEHİR DENEMESİNDE MİLLÎ KÜLTÜR

NATIONAL CULTURE IN THE AHMET HAMDİ TANPINAR'S BEŞ ŞEHİR ESSAY

M. Halil SAĞLAM*

ÖZ

Değerlerin yozlaştığı, ayrışmanın arttığı modern çağda içinde farklı etnik unsurların bulunduğu ülkelerin huzur ve güvenliği risk altındadır. Aynı kültürel değerlere sahip olmalarına rağmen farklı etnik gruplardan oluşan ülkelerde yaşanan iç çatışmalar ve ayrışmalar bu gerçeği açıkça göstermektedir. Toplumların yıkımına sebep olacak ayrışmayı ve iç çatışmayı engellemenin en etkili yolu, ortak kültürel değerleri sosyal hafızada canlı tutmaktır. Bu anlamda millî kültür temasını içeren edebî eserlerden mümkün olduğu ölçüde yararlanmak gerekmektedir. Türk edebiyatında millî kültür unsurlarını içeren oldukça çok sayıda hikâye edici ve bilgilendirici metin bulunmaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Beş Şehir denemesi bu tür eserlerden sadece bir örnekleme oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın amacı Beş Şehir'in millî kültüre bakan yönünü ortaya çıkarmaktır. Çalışmanın giriş bölümünde millî kültür ve Beş Şehir hakkında açıklayıcı bilgi verilmektedir. Elde edilen veriler çalışmanın bulgular bölümünde değerlendirilmektedir. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi kullanılmıştır. Yapılan değerlendirme sonucunda Beş Şehir'in Türk Milli Eğitim Programında yer alan “bayrak, tarihî şahsiyetler, tarihî mekânlar, dinî ve millî bayramlar, gelenekler, insan ilişkileri, kültürel miraslar” gibi çok sayıda millî kültür unsurlarını içerdiği tespit edilmiştir. Makalede tespit edilen bulgulardan sadece tarihî şahsiyetlere ve tarihî mekânlara yer verilmiştir. Türk edebiyatının seçkin

---

* Doç. Dr., Siirt Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitim Anabilim Dalı, E-mail: mhalil.saglam@gmail.com, ORCID: 0000-0001-7557-7021, Siirt, Türkiye.

eserlerinin Beş Şehir örneğinde olduğu gibi millî kültür bağlamında analiz edilmesi bu konudaki kaynak arayışlarına katkı sağlayacaktır.

Anahtar Kelimeler: *Millî kültür, Beş Şehir, Milli Birlik ve Beraberlik.*

ABSTRACT

Values degenerate, In the modern age of increasing segregation, the peace and security of countries with different ethnic elements are at risk. Despite having the same cultural values, the internal conflicts and divisions experienced in countries consisting of different ethnic groups clearly show this fact. The most effective way to prevent the separation and internal conflict that will cause the destruction of societies is to keep common cultural values alive in social memory. In this sense, it is necessary to benefit as much as possible from literary works containing the theme of national culture. There are many narrative and informative works in Turkish literature that contain elements of national culture. Ahmet Hamdi Tanpınar's Beş Şehir essay is only a sample of such works.

The aim of this study is to reveal the aspect of the Beş Şehir facing national culture. In the introduction part of the study, explanatory information is given about the national culture and the Beş Şehir. The data obtained are evaluated in the findings section of the study. Document analysis, one of the qualitative research methods, was used in the study. As a result of the evaluation, it has been determined that the Beş Şehir include many national cultural elements such as "flag, historical figures, historical places, religious and national holidays, traditions, human relations, cultural heritages" in the Turkish National Education Program. Among the findings identified in the article, only historical figures and historical places are included. Analyzing the distinguished works of Turkish literature in the context of national culture, as in the sample of Beş Şehir, will contribute to the search for resources on this subject.

Keywords: *National Culture, Beş Şehir, National Unity and Solidarity.*

Giriş

1. Millî kültür

Kültür, farklı disiplinlerle ilişkili, geniş kapsamlı bir kavramdır. Sözcük, Türkçeye Latince toprağı ekip biçmek, geliştirmek, yetiştirmek anlamlarına gelen

cultivate sözcüğünden uyarlanmıştır (Bakıner Çekin ve Çalışkan, 2020:167). *Türkçe Sözlük*'te “*tarihsel, toplumsal gelişme süreci içinde ortaya çıkan bütün maddi ve manevi değerler ile bunları sonraki nesillere iletmede kullanılan araçların bütünü*” olarak tanımlanır (RTL 1). Sosyolog Ziya Gökalp kültürü halkın ananeleri, teamülleri, örfleri, şifahi ve yazılı edebiyatı, lisanı, musikisi, dini, ahlakı, estetik sanatları ve iktisadiyla ilişkilendirerek ona çok daha geniş bir anlam kazandırır (2019: 100)¹. Özellikle şu tanım bugün için daha kapsayıcı ve ayrıntılı nitelikte görülmektedir: “*Kültür, bilgi, inanç, ahlâk ve töre ile ilgili olup tarih boyunca fertlerin kazandıkları sosyal alışkanlıkları içine alan manevi bir karmaşadır*” (Karahan, 1998: XII). Kültürün millete ait olan yönüyle tanımlanması “millî kültür” adı altında yeni bir kavramı doğurmuştur. Buna göre millî kültür “*bir millete kimlik kazandıran, diğer milletlerle arasındaki farkı belirlemeye yarayan, tarih boyunca meydana getirilen o millete ait maddî ve manevî değerlerin uyumlu bir bütünüdür*” (RTL 2). Kadim medeniyetler bu maddi ve manevi değerler sayesinde varlıklarını asırlarca devam ettirirler. İlk yazılı belgeleri VII. yüzyıla dayanan Türk medeniyetinin varlığını halen devam ettirmesinin temelinde Türklerin millî ve manevi değerlerine olan bağlılığı yatmaktadır.

Türk toplumunun kendine özgü mimarî yapısı, inanç değerleri, edebî, dinî, mimarî ve siyasi şahsiyetleri; örf, âdet ve gelenekleri oldukça zengin ve nitelikli bir millî kültüre sahip olduğunu açıkça göstermektedir. Nitekim 29 Ekim 1923 yılında kurulan Türkiye Cumhuriyeti Devleti millî kültür üzerine inşa edilmiştir. İlk yazılı belgeleri VII. yüzyıla dayanan Türk millî kültürünün geçmişi çok eski asırlara dayanmaktadır (Ergin, 2003: 13) Bugün Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin üzerinde kurulduğu Anadolu coğrafyası dünyanın en eski yerleşim yerlerinde biridir ve bu geniş coğrafyada dahil olmak üzere dünyanın farklı bölgelerinde binlerce yıllık mazisi olan 16 bağımsız Türk devleti kurulmuştur (Şahin vd., 2020: 9). Türk toplumunun bu geniş coğrafyada kurulan devletlerden kaynaklanan oldukça zengin bir kültürü vardır. Asıl olan da bu derece kültürel zenginliğin farkına varmak ve bu zenginlikleri gelecek nesillere istikrarlı bir şekilde aktarmaktır. Bugün Milli Eğitim ve Kültür Turizm bakanlıklarının yanında Türk

---

¹Kültür kavramının farklı tanımlamaları için bakınız: Bakıner Çekin, Ayça ve Çalışkan, Hakan (2020). “Dil ve Kültür Üzerine”, *Language Teaching and Educational Research*, 3.1. 163-175; Tanpınar, Ahmet Hamdi (2017). *Hep Aynı Boşluk*, Ed.: Erol Gökşen, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tarih ve Türk Dil kurumlarının akademik yayın faaliyetleri temelinde Türk toplumunun edebî, tarihî ve kültürel zenginliklerini korumaya ve bunları nesilden nesile aktarmaya yöneliktir. Ayrıca eğitim sistemimiz millî kültür odaklıdır. 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu’nda ifade edilen Türk Millî Eğitiminin Genel Amaçları ve Temel İlkeleri doğrultusunda hazırlanan Türkçe Dersi Öğretim Programı ile öğrencilerin; millî, manevi, ahlaki, tarihî, kültürel, sosyal değerlere önem vermelerinin sağlanması, millî duygu ve düşüncelerinin güçlendirilmesi amaçlanır. Programda öğrencilerin “*Türk edebiyatına ait eserler aracılığıyla millî, manevi, ahlaki, kültürel ve evrensel değerleri anlamaları*” sağlanmaktadır (RTL 2: 12). Türkçe Dersi Öğretim Programının uygulanması sürecinde her sınıf düzeyinde sekiz tema işlenmesi öngörülmüştür. Bu temalar arasında “millî kültür” zorunlu temalar arasındadır. Programda millî kültür teması “*aile, bayrak, büyüklerimiz, dinî bayramlar, gelenekler, geleneksel sporlar, insan ilişkileri, kültürel miras, mekânlar, millî bayramlar, şehirlerimiz, sula, tarihî mekânlar, tarihî şahsiyetler, tarihî eserlerimiz, Türkçe, vakıf kültürü, vatan ve yurdumuz*” gibi maddi ve manevi değerlerle ilişkilendirilmiştir (RTL 3). Millî kültüre ait bu türde değerleri öğrencilere kavratmanın en etkili yollarından biri onları Türk edebiyatının seçkin eserleriyle tanıştırmaktır. Nitekim ortaöğretim Türk dili ve edebiyatı programında da öğrencilerin “*Türk edebiyatına ait eserler aracılığıyla millî, manevi, ahlaki ve kültürel değerleri anlamaları hedeflenmiştir*” (RTL 4: 12). Türk edebiyatında öğrencilerin bu anlamda yararlanacakları çok sayıda eser bulunmaktadır. Edebiyat tarihçisi ve aynı zamanda şair Ahmet Hamdi Tanpınar’ın *Beş Şehir* denemesi bu eser örneklerinden biridir.

2. Beş Şehir’in Yazım Serüveni

Şehir sözcüğü Türkçeye Farsçadan girmiştir. Sözcük, nüfusunun çoğunluğunun ticaret, sanayi, hizmet veya yönetimle ilgili işlerle uğraşan; genellikle tarımsal etkinliklerin olmadığı yerleşim yerleri için kullanılmaktadır (RTL 1). Sözcüğün ayrıca Medine, medenî ve medeniyet sözcükleriyle yakın bir ilişkisi bulunmaktadır. Arapça kökenli bir sözcük olan “Medine”, şehir; “medenî”, şehirlî; “medeniyet” de şehirlilik anlamına gelmektedir. Sözcüklerin anlam ilişkisine bakıldığında bugün yerleşim yeri olarak kullanılan şehirlerin medeniyet kavramıyla iç içe olduğu görülmektedir. Sosyal yaşam alanları olarak şehirlerin milletlere özgü kültürel değerleri yansıtması medeniyet ve şehir kavramını birbirleriyle ilişkili kılmaktadır Türk toplumunda kültürel değer

denilince genelde akla milletin içinde bulunduğu medeniyet şartlarına göre ürettiği maddi ve manevi değerlerin bütünü gelir. Söz konusu değerleri pratikte görmenin en kolay yolu, sosyal yaşam alanları olarak şehirlere bakmaktır. İşte Tanpınar'ın *Beş Şehir* denemesi böyle bir bakışın ete kemiğe bürünmüş halidir. “*Bir şehir denemesi örneği olan Beş Şehir'in edebi değeri, Tanpınar'ın tarihi kişi veya mekânları nostaljik sahneler şeklinde vermesinde aranmalıdır. Tanpınar için Erzurum, Konya, Bursa ve İstanbul bir rüyadan artakalan hüzündür. Ankara ise yeniden görülebilecek bir rüyanın endişeli başlangıcıdır*” (Aydoğan, 2016: 30). *Beş Şehir*, Konya bölümü hariç 1941-1945 tarihleri arasında “Ülkü” mecmuasında tefrika edilmiştir.² Tanpınar, öncelikle mecmuada “Bursa'da Zaman ve Hulya Saatleri” adlı uzun bir yazı yayınlamıştır (1941: 10-15). “*Bu yazı, şairin aynı yılın başlarında "Bursa'da Hulya Saatleri" (Tasvir-i -i Efkâr, nr. 4645, 8 Mart 1941) adıyla çıkan daha sonra geliştirilerek "Bursa'da Zaman" olarak şöhret kazanan şiiriyle tema ve doku bakımından bir iç içe oluş karakteri gösterir. Deneme tarzının bir örneği olan bu yazı Beş Şehir adlı kitabın da ilk nüvesini teşkil edecektir* (Okay, 1992: 547). Deneme türünün bir örneği olan bu yazı aynı zamanda *Beş Şehir*'in özünü teşkil etmektedir. Kitapta Osmanlı İmparatorluğu'nun kültürel ve coğrafi mirası üzerine kurulan beş Anadolu şehrinin yazar üzerinde bıraktığı tesir anlatılmaktadır. Beş yıllık bir zaman diliminde tamamlanan kitabın “Bursa” başlıklı bölümü 1941; “Ankara” başlıklı bölümü 1942; “Erzurum” başlıklı bölümü 1944; “İstanbul” başlıklı bölümü 1945; “Konya” başlıklı bölümü ise 1946 yılında kaleme alınmıştır (Ayvazoğlu, 2016). Tanpınar, Anadolu coğrafyasında müşahade ettiği tarihî, kültürel ve coğrafi, güzellikleri geçmiş, an ve gelecek muhasebesiyle değerlendirilmektedir. Yazar eserinin ön sözünde “*Mazi daima mevcuttur. Kendimiz olarak yaşayabilmek için, onunla her an hesaplaşmaya ve anlaşmaya mecburuz*” der (2016: 4). Eser bu anlamda mazisiyle hesaplaşan bir Türk aydınının iç dünyasını yansıtmaktadır. Ömer Faruk Akün'ün tespitlerine göre *Beş Şehir*, Tanpınar'ın nesir türünde en büyük eseridir (1963: 14). Tanpınar iç dünyasında yaşadığı karmaşayı, geçmişe duyduğu özlemi ve geleceğe dair umutlarını “Neydik? Neyiz ve

---

² Erol Gökşen'in tespitlerine göre *Beş Şehir*'in “Konya” başlıklı bölümü ilk olarak 1937 yılında “*La Turquie Kemaliste*” dergisinde yayımlanmıştır. Beşir Ayvazoğlu'nun 1946 yılı tespiti ilgili bölümün yeniden düzenleneme tarihi olarak değerlendirilebilir. Ayrıntı için bakınız: Gökşen, Erol (2020). “Tanpınar'ın Beş Şehir'ine Foucault'nun Heterotopyası Üzerinden Bakmak”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 33. 143-159.

Nereye gidiyoruz?” sorularıyla irdeler. Metnin genelinde sürekli mekân, zaman, olay ve kişileri geçmiş, gelecek ve anla ilişkilendirerek sorgulayan bir ruhun terennümlerini okuruz.

Tanpınar, eserinin “İstanbul” başlıklı bölümünde “*hepimiz bir şuur ve benlik buhranının çocuklarıyız*” der (2016: 204). Tanpınar, burada kendisinin de içinde bulunduğu Cumhuriyet devri Türk aydın tipinin yaşadığı buhranı yansıtmış olur. Burada sözü edilen “buhran” Tanzimat devrinde başlayıp Cumhuriyet devrinde derinleşerek devam eden eski ve yeni çatışmasıdır. Tanpınar *Beş Şehir*’de eski ve yeni arasında gelgitler yaşayan Cumhuriyet nesline âdeta bir istikamet verir. Kitabın ön sözünde “*Beş Şehir*’in konusu “*hayatımızda kaybolan şeylerin ardından duyulan üzüntü ile yeniyeye karşı beslenen iştiyaktır*” der (2016: 5). *Huzur* yazarı, eski-yeni arasında tereddütler yaşayan Türk aydın tipine hocası Yahya Kemal’in hayat felsefesiyle bir yol gösterir. Yeniye mazinin köklü değerlerinde arayan Yahya Kemâl, edebiyat tarihimizde, “*yeniliği geleneğin değişmeyen ruhunda arayan ve bu ruhun derinliklerine nüfuz etmeye çalışan bir kişilik olarak*” tanınır (Özdemir, 2007: 253). Paris’ten döndükten sonra kendisini “*Harâbisin harâbâti değilsin/Gözün mâzidedir âti değilsin*” dizeleriyle eleştiren Ziya Gökalp’e “*Ne harâbî ne harâbâtîyim / Kökü mazide olan âtîyim*” dizeleriyle karşılık verir. Tanpınar’ın da geçmiş ve geleceğe bakış açısı aynıdır. O da hocası Yahya Kemal gibi geçmişin değerlerinden kopmadan geleceği yakalamanın peşindedir. *Beş Şehir* denemesi de onun bu idealini en güzel şekilde yansıtmaktadır. Eserin ana teması maziyi ve âtiyi sentezleyen millî kültürdür. Eserde tarihî ve kültürel yönleriyle ele alınan şehirler sırasıyla Ankara, Erzurum, Konya, Bursa ve İstanbul’dur. Bu şehirler arasında Bursa ve İstanbul Osmanlı tarihi, Konya ve Erzurum Anadolu Selçuklu tarihi, Ankara ise Türkiye Cumhuriyeti tarihî açısından sembolik bir anlam taşır. Bütün Şehirlerin Tanpınar’ın hayatında özel bir anlamı olmakla birlikte bunlar arasında özellikle İstanbul’un ayrı bir önemi vardır. Her şeyden önce yazarın İstanbullu olması ve İstanbul’un kadim mazisi bu şehri onun için ayrıcalıklı kılmaktadır. Tanpınar, 1901 İstanbul doğumludur. 1905-1908 yılları arasında Ravza-i Terakki İptidai mektebinde, 1914 yılında Vefa idadisinde okumuştur. Onun İstanbul’u bütün yönleriyle keşfetmesi Darülfünunda okuduğu dönemde (1919) olmuştur (Dayanç, 2015: 322). 1923 yılında Erzurum Lisesine edebiyat öğretmeni olarak atanan yazarın tayini 1925 yılında Konya’ya çıkar. *Beş Şehir* yazarı,

1927'de Konya'dan Ankara Lisesine tayin edilir. 1932 yılında İstanbul Kadıköy Lisesinde öğretmenlik yapan Tanpınar, 1933'te Ahmet Haşim'in ölümü üzerine Güzel Sanatlar Akademisine sanat tarihi ve estetik hocası olarak atanır. Tanpınar 1943-1946 yılları arasında Maraş milletvekili olarak Ankara'da bulunur. Tanpınar'ın Bursa'ya seyahat amaçlı birkaç defa gittiği bilinmektedir. *Beş Şehir*'de Bursa ile ilgili olarak şu açıklamalarda bulunur: “Bursa'ya birkaç defa gittim ve her defasında kendimi daha ilk adımda bir efsaneye çok benzeyen bu tarihin içinde buldum, zaman mefhumunu âdetâ kaybettim ve daima, bu şehre ilk defa giren ve onu yeni baştan bir Türk şehri olarak kuran dedelerimizin yaşayışlarındaki halis tarafa hayran oldum” (2016: 124). İnci Enginün, Tanpınar'ın romanlarında İstanbul'u asli mekân olarak seçmesini İstanbul'a olan tutkusuna bağlar. “Ankara ve dolayları ‘Teslim’, ‘Eski Zaman Elbiseleri’ adlı hikâyelerinde, Erzurum ‘Erzurumlu Tahsin’de, Bursa ise ‘Eski Zaman Elbiseleri’nde geçer. Konya ise hiçbir romanında yoktur” (2019: 61). Bütün bu şehirlerin en önemli ortak özelliği mimarî yapısı, edebiyatı ve sosyal yaşantısıyla Türk millî kültürünü yansıtmıştır.

Mehmet Kaplan, “bir şehre nasıl bakılabileceğini görmek isterseniz Tanpınar'ın *Beş Şehir* eserine veya Yahya Kemal'in *Süleymaniye'de Bayram Sabahı* şiirine bakınız” der (1983: 4). Tanpınar'ın farklı sebeplerle bulunduğu şehirleri sadece dış görünüşleriyle değil tarihî, coğrafi ve kültürel yönleriyle tahlil etmesi eserin ilginç ve özgün yanıdır. Eserde tasvirler ve tahliller nesnel yargılarla birlikte öznel yargılar da içermektedir. Deneme üslubuyla kaleme alınan eserde “Konya, bozkırın tam çocuğudur,” “Mevlânâ dünyanın en tatlı hikâyeye anlatanlarından biridir”, “Bursa ovasının en sevdiğim tarafı, Muş veya Erzurum ovası gibi sonsuz uzamamasıdır” gibi öznel; “Hafız Post 1689'da İtrî 1712'de ölür”, “İbrahim Paşa zamanında ve onu takip eden zamanlarda Büyükdere, biraz sonra III. Selim'in Fransız Sefareti'ne bir yalıtı hediye etmesiyle Tarabya ecnebi kolonisinin yazlığı olurlar” gibi birçok nesnel yargılar bulunmaktadır.

Beş Şehir'de olay, olgu, obje ve kişiler ait oldukları dönemin dil özelliklerine göre anlatılır. Tasvirlerde kullanılan dil ve üslup okuru kimi zaman Selçuklu kimi zaman da Osmanlı dönemine götürür. Ahmet Caferoğlu'nun tespitlerine göre de “eserde, 1946 yılında yayınlanmasına rağmen, yeni söz ve sözlüklere iltifat edilmemiştir. Konunun zenginliği ve çeşitliliği, bilhassa mazi ile ilgili ve ona bağlı terimlerin bolca tasvir edilişi

buna mani olmuştur” (1969: 87). Yazarın tasvir ve tahlillerinde Türkçenin morfolojik yapısına sinmiş Arapça ve Farsça kelimeleri sıklıkla kullanması öz Türkçe akımına mesafeli olduğunun açık bir delilidir. Tanpınar, harf inkılabının yapıldığı yılda (1 Kasım 1928) 27 yaşındadır. İlk, orta ve yüksek tahsilini Osmanlı Türkçesinin kültür ve eğitim politikasına hâkim olduğu dönemde alan yazar, doğal olarak Arapça ve Farsçanın etkisi altındadır. Tanpınar için Osmanlı Türkçesi Türkiye Türkçesiyle özdeşleşmiş kültürel bir zenginliktir. O, duygu, düşünce ve hayallerini anlam derinliğine inandığı “aceb”, “muhayyile”, “mücerret”, “muhasara”, “hulasa”, “mükâfat”, “müverrih”, “vesile”, “muhacir”, “vak’a”, “te’dip”, “sefir”, “teessüs” ve “rical” gibi çok sayıda Arapça ve Farsça sözcüklerle anlatır. Fakat bunu yaparken Türklük bilincinin bir yansıması olarak yeri geldikçe “inan”, “gelenek”, “ünleyiş”, “yatkın”, “ölümlülük”, “yıldırıcı”, “dilmaç”, “sarmaş dolaş”, “arınma” gibi öz Türkçe kelimeleri de kullanmayı ihmal etmez. *Beş Şehir*’de az da olsa Avrupa dillerine ait sözcükler kullanılmıştır. Bu tür sözcüklerin bazıları şunlardır. “*dekor, musiki, orkestrasyon, ritim, orkestra, tango, müzik, rol, senfoni, orkestra şefi, caz, sükût musikisi (143), sükûn orkestrası, ritim, motifler orkestrasyonu (140) gibi muayyen bir sanat dalına ait mahsus olarak görülen kelime deyimler yanında: organik, ekzotik, psikolojik, perspektif, varyasyon, tem, psikoz, metafizik, estetik, sürpriz, natüralizm, fonksiyon, emperyal, problem, klâsik, mekânîk, fantastik, plastik, dinamik*” (Caferoğlu, 1969: 92). Tanpınar’ın maddi medeniyete ait tasvirlerinde kullandığı bu tür sözcüklerin çoğunluğu estetik sanatlarla ilgilidir. Yazar, Fransız edebiyatı hayranlığına rağmen milli benliğinden uzaklaşmamış anlatılarında Osmanlı Türkçesi ve Türkiye Türkçesini kullanmayı tercih etmiştir. Eserde kullanılan dil ve üsluba bir bütün halinde bakıldığında Tanpınar’ın Türkçeyi Eski Türkçe döneminden gelen mazisiyle Arapça, Farsça az da olsa Fransızca sözcüklerle besleyerek kullandığı dikkat çekmektedir.

Bulgular

1. Beş Şehir’de Kültürel Değerler

Millî kültür toplumun geneline mâl olmuş maddi ve manevi değerlerin bütünüdür. Toplumun “*ortak mahsulü*” olarak (Eliot, 1981:31) sosyal hafızada sürekli var olur. Sosyal yaşam alanları olan şehirler millî kültürü yansıtan en önemli mekânlardır.

Şehirlerde yaşayan halkın geleneksel giyim tarzları, bayramlaşma gelenekleri, cenaze merasimleri, inanç değerleri, tarihî ve edebî şahsiyetlerini içeren kütüphaneleri, cami, çeşme, kale, türbe gibi mimarî yapıları bir bütün halinde millî kültürün unsurlarıdır. Tanpınar görev, gezi ve eğitim amaçlı bulunduğu şehirlerde millî kültüre ait unsurları tarihe düşülmesi gereken bir not olarak değerlendirir. Yazar şehir halkının öz benliğinde yer alıp da farkında olmadığı ve konuşmaktan çekindiği birtakım millî kültüre ait konuları deneme üslubuyla kaleme alır. Eserde geçen semt, sokak, mahalle, köy, çeşme, saray, yalı, konak, cami, mescit, türbe ve dergâh adları; kitabeler, yatırlar, yazma ve edebî eserler, lakaplar, sanatçılar, din ve devlet adamları Türk millî kültürüne ait birer değerdir. Bütün bu değerleri tek bir yazı başlığında ele almak *Beş Şehir*'i yeniden yazmak anlamına gelir ki bu da çalışma sınırlarını zorlayacaktır. *Beş Şehir*'de Millî Kültür başlıklı bu çalışma Türk kültürüne ait âbide şahsiyetler ve mimarî eserlerle sınırlandırılmıştır.

1.1. Beş Şehir'de Tarihî Şahsiyetler:

Sultanlar, Padişahlar ve Başkanlar

Beş Şehir, Selçuklu, Osmanlı ve yakın dönem Cumhuriyet tarihi üzerine kurgulanmıştır. Dolayısıyla mekân tasvirlerinde ve tarihî olay aktarımlarında Selçuklu, Osmanlı ve Cumhuriyet dönemlerinde yaşamış devlet erkânına sıklıkla atıf yapılmaktadır. Eser, Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin başkenti Ankara'yla başlar. Ankara İstiklal Savaşı'nın kazanılmasından sonra 13 Ekim 1923'te başkent olarak ilan edilmiştir. Fakat Türk tarihi açısından mazisi 1071 Malazgirt Savaşı'na dayanmaktadır. Tanpınar, anlatılarında öncelikle Malazgirt fatihi Alparslan'ı minnetle anar. Onu “bileğinin kuvvetiyle, dehasının zoruyla bize bu aziz vatanın kapılarını açan” kişi olarak tanımlar (2016: 25). Sonrasında kronolojik olarak Anadolu topraklarının Türkleşmesinde emeği geçen sultanları yâd eder. Tanpınar'ın anlatımına göre “*Selçuklular zamanında Haçlıların Anadolu içindeki son akını 1197 yılında burada kırılmıştır. Kılıç Arslan'ın ve Melik Danişmend'in müşterek zaferi olan bu muharebeden sonra Bizans kartalı bir daha Anadolu'da uçamaz*” (2016: 14). Kılıç Arslan ve Melik Danişmend gibi cesur Türk komutanları Haçlı seferlerinin gücünü zayıflatmış; Anadolu topraklarının Türk yurdu olarak kalmasını sağlamıştır.

Ankara Türk tarihinde iki önemli savaşın merkezi konumundadır. Bunlardan ilki 1402 yılında Osmanlılar ve Timur arasında geçer. Savaş İran ordusunun kesin zaferiyle sonuçlanmıştır. Savaş sonrasında, Osmanlı Padişahı I. Bayezit, Timur'un askerlerine esir düşmüş ve devlet, Fetret Devri olarak bilinen 11 yıllık karanlık bir döneme girmiştir. İstiklal Savaşı'nın Ankara'da kurulan yeni hükûmet tarafından idare edilmesi Ankara'yı doğal olarak Türk tarihiyle birinci derecede ilişkili kılmıştır. Tanpınar denemesinin bu bölümünde İstiklâl Savaşı'yla adı özdeşleşen Mustafa Kemal Atatürk'le ilgili şöyle der: *“Atatürk'ün hemen herkesin gördüğü, mektep kitaplarına kadar geçmiş bir fotoğrafı vardır. Anafartalar ve Dumlupınar'ın kahramanı, son muharebenin sabahında tek başına, ağzında sigarası, bir tepeye doğru ağır ağır ve düşünceli çıkar”* (2016: 14). Eserde aynı zamanda İsmet İnönü ile ilgili olarak: *“İnönü'nde genç kumandan İsmet Paşa, 1922 yılının 26 Ağustos gecesi Dumlupınar'da Başkumandan Mustafa Kemal eğer - uyudularsa- nasıl bir rüya gördüler?”* ifadeleri geçer (2016: 25). *Beş Şehir*'de konu tarihî mekânlara geldikçe bu tarihî mekânlarda emeği, hatırası veya mezarı olan devlet erkânının adları sosyal çevreleriyle birlikte anılır. Mazisi 12. yüzyıla kadar dayanan Ankara'daki Alâeddin Camisi bu tarihî mekânlardan biridir. Tanpınar, bu mekânla ilişkili olarak Selçuklu ve Osmanlı devrinin sultanları II. Kılıç Arslan, Muhiddin Mesut, Orhan Gazi ve II. Murad'a atıf yapar. Denemesinin “Erzurum” başlıklı bölümünde şu ifadeler geçer: *“O muhteşem minberiyle II. Kılıç Arslan'ın oğlu Sultan Muhiddin Mesud'a kadar çıkan ve Orhan Gazi ile II. Murad zamanlarında tamir edildiğini, bulunan kitabelerden bildiğimiz üslubu alt üst olmuş Alâeddin Camii dahi ancak yeriyle o devirdendir”* (2016: 20). Tanpınar'ın ifadelerinden anlaşıldığına göre Alâeddin Camisi gerektiği ölçüde muhafaza edilmemiştir. Camiye ait tarihî dekorun ve kitabelerin bozulması Türk toplumu adına ıstırap vericidir. Tanpınar, Alâeddin Camisini II. Kılıç Arslan, Sultan Muhiddin Mesud, Orhan Gazi ve II. Murat'la birlikte anar.

Tanpınar'ın tarihî kişiliklerle tasvir ettiği bir başka kültürel miras örneği Çifte Minaredir. Erzurum'un tarihî sembolü olan bu Selçuklu eseri IV. Murad zamanında Erzurum'da top imalâthanesi gibi bir işte kullanılmıştır. *Beş Şehir*'de geçen ifadeyle Çifte Minare ve diğer tarihî yapılar, *“Alparslan, Kılıç Arslan gibi yalnız vatan kuran savaşlardaki sert yüzleriyle tanıdığımız hükümdarların yanı başında, kemiklerine biraz gün ışığı sızsin diye türbesinin üstünü açık bırakan II. Murad yahut kardeşlerini*

öldürdükten sonra, 'Bizim perişanlığımız gönülleri toplamak içindir' diye onlara ağlayan Yavuz gibi dururlar" (2016: 49). Şair ve yazarlık yönü olan Tanpınar, Çifte Minareyi temaşa ederken onda Alparslan, Kılıç Arslan ve Yavuz Sultan Selim gibi büyük Türk sultanlarının ihtişamını hisseder. 13. yüzyılda inşa edilen bu kültürel mirasta büyük Türk sultanlarının başarı hikâyelerini okur. Tanpınar, Sultan Ahmet Camisini temaşa ederken de onu Osmanlı Sultanı I. Ahmet'in erdemli bir hayatıyla özdeşleştirir. Sultan Ahmet, cami inşaatında bizzat çalışmış "temelden çıkan toprağı eteğine doldurup taşımıştır" (2016: 142). Nitekim Evliya Çelebi *Seyahatname*'sinde Sultan Ahmet'i 'Çelebi ve sahib-i tab' bir padişah olarak anlatır.

Beş Şehir'in "Konya" başlıklı bölümünde Anadolu Selçuklu Devleti'nin seçkin devlet adamları olumlu olumsuz yönleriyle ön plandadır. Konya, 1097 tarihinden 1277 tarihine kadar Selçuklu Devleti'nin başkenti olmasından dolayı Selçuklu devlet adamlarının izlerini taşır. Tanpınar, Konya anlatılarında âdeta Selçuklu tarihinin "o büyük portreler galerisi(ni) açar" (2016: 68). Bu büyük portre arasında "Haçlı seferlerinin ve Bizans saldırıplarının her şeyi yıkacak gibi görüldüğü o felaketli yıllarda Anadolu'nun içinde bir şimşek gibi dolaşan I. Kılıç Arslan'dan" övgüyle söz eder. Fakat Üçüncü Haçlı Ordusu'nun Konya şehrini yakıp yıkmasına seyirci kalan II. Kılıç Arslan'ı sistemli sözlerle eleştirir. Tanpınar, Selçuklu Devleti'ne başkentlik yapan Konya şehrinin tarihini anlatırken öznel yargılarda bulunur. II. Kılıçarslan sonrasında yaşanan taht kavgalarını herhangi bir tarihî kaynak göstermeden kişisel olarak yorumlar.

Gıyaseddin Keyhüsrev'in ağabeyi "Rükneddin Süleyman'ın kuvvetlerine dayanamayacağını anlayınca iki oğlunu Konyalılara emanet ederek bu şehirden kaçtı(ğını)"; Alâeddin Keykubat'ın "zalim ve hastalıklı İzzeddin Keykâvus'un ölümünden sonra" Malatya zindanlarından kurtulduğunu iddia eder. Tanpınar, Selçuklu tarihi ile ilgili anlatılarında özellikle Alâeddin Keykubat'ı farklı bir yere konumlandırır. Onda Fatih Sultan Mehmet'i asırlar öncesinde müjdeleyen bir ruh hali hisseder. *Beş Şehir*'de geçen ifadeyle "Alâeddin Keykubad, o kadar mensup olduğu medeniyettir ki Selçuk tarihi âdeta onu evvelâ babası Gıyaseddin Keyhüsrev'de, sonra ağabeyinde çizgi çizgi aramış gibidir. Ve sanki aradığı şeyin onda tamamlandığını görmüş gibi silik bir gölgesi olan oğlundan sonra vezirlere geçer" (2016: 68-69). Tanpınar, Alâeddin Keykubad'ı merkeze alarak Selçuklu sultanları arasındaki taht kavgalarını anlatıldığı bu

bölümde nesnel yargılarla içi içe geçmiş öznel yargılarda bulunur. Dönemle ilgili tarihi ansiklopedik bilgiler vermek yerine öyküsel anlatımlarda bulunur. Taht kavgalarında adları geçen sultanları, vezirleri, teşrifatçıları, ümeraları ve candarları kendine özgü birtakım yakıştırmalarla şöyle anlatır:

Yeni Müslüman olmuş bir köle iken vezirliğe kadar yükselen ve efendileri padişahların bile kendisine "Allah'ın yeryüzündeki evliyası" diye mektup ve ferman yazdıkları Celâlettin Karatay": sabırlı, hakîm, nekbet anlarına tahammüllü hâdiselerin azdığı zamanlarda kendisini korumayı bilen Sahip Ata; ile İzzeddin Keykâvus'un karısı ile evlenerek tam Atabek olan, daima riyakâr, bir gözü daima yaşlı, şair, hattat, musikişinas, büyük âlim, münşî, zevk adamı Sahip Şemseddin Isfahanî; büyük âlim, kudretli cenk adamı Muinüddin Pervane..."(2016: 68).

Bursa, tarihi şahsiyetler bakımından oldukça zengin bir şehirdir. Tanpınar, bu zenginliği "*Bir zafer müjdesi burada her isim*" dizeleriyle dile getirir (2011: 50). Bursa denilince akla gelen ilk tarihî şahsiyetler Bursa kuşatması sırasında ölen Osman Gazi ve babasının ölümünde sonra tahta geçerek Bursa'yı fetheden Orhan Gazi'dir. Tanpınar her iki sultanı da Bursa'nın tarihî dekoruyla özdeşleştirerek anlatır. Şeyh Edebalî'nin gördüğü rüya üzerine kızını Osman Gazi'yle evlendirmesi köklü bir medeniyetin temelini oluşturmuştur. Tanpınar, Bursa fatihi Orhan Gazi'yi sadece askeri ve siyasi başarısıyla değil tevazusu ve şefkatiyle de yâd eder. Bursa'nın zafer destanını Orhan Gazi'nin kahramanlığının yanında tasavvufi yönüne bağlar (2016: 98).

Ahmet Hamdi Tanpınar, Orhan Gazi'yi Fetret Dönemi'nin sultanı Yıldırım Beyazıt'la, Fetret Dönemi sonrası imparatorluğu derleyip toparlayan I. Mehmet'le, "*birinci sınıf devlet ve harp adamı*" II. Murad'la karşılaştırarak anlatır (2016: 98-99). Tanpınar üstün vasıflarla tanıttığı padişahlar arasında Orhan Gazi'ye ayrı bir önem verir.

İstanbul'un bin küsur yıl Doğu Roma ve Bizans İmparatorluğu'nun beş yüz yıla yakın bir süre de (1453-1923) Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti olması bu kadim şehri uluslararası bir kültür merkezi haline getirmiştir. 1453 yılında Fatih Sultan Mehmet tarafından fethedilen şehir, tarihî Türk şahsiyetlerinden derin izler taşır. Tanpınar, şehrin fethedilmesinde, imarında sosyal ve kültürel yaşantısında emeği olan Türk devlet adamlarını farklı özellikleriyle yâd eder. Tanpınar, öncelikle Beyazıt Camisini inşa eden Sultan II. Bayezit'in manevi yönünü okurun dikkatine sunar. Sultan II. Bayezit, adına yaptırdığı camide ilk cuma namazını kıldıran kişidir. Akşam ve ikinci namazlarının

sünnetini hayatında bir kere olsun bırakmamış olan Sultan, caminin o günkü imamı olmuştur (2016: 135). Tanpınar anlattığı bu anekdotla Bayezid-i Veli olarak bilinen Sultan'ın üstün takvasına göndermede bulunur. Klasik Türk Edebiyatı'nda İlhami mahlasıyla tanınan III. Selim ise *Beş Şehir*'de hem padişah hem de sanatçı kimliğiyle yer alır (2016: 197).

Şeyhülislamlar

Bursa bir su şehridir. Şehrin her alanına giren tarihî çeşmeler akla Şeyhülislâm Kara Çelebizade Aziz Efendi'yi getirir. Tanpınar, Aziz Efendi'yi, “*Deli İbrahim'in hal'i ve katli esnasında o kadar zalim davranan ve saltanatın ilk yıllarında IV. Mehmet'i bütün vezirleri arasında azarlamaktan çekinmeyen (...) acayip ruhlu âlim, ikbali seven, fakat onu, haşin mizacı yüzünden bir türlü elinde tutamayan (...) zeki, zarif, kibar fakat geçimsiz adam*” şeklinde ilginç vasıflarla yâd eder (2016: 35). Şeyhülislâm Aziz Efendi, bu su şehrinde çeşme yaptırmayı kendine biricik eğlence edinir ve servetinin mühim bir kısmını bu iş için harcar. Tanpınar, Şeyhülislâm Aziz Efendi'yi Bursa'da inşa ettirdiği çeşmelerle yâd eder. Onun şahsında İslami Türk kültüründe çeşme yapma geleneğine dikkat çeker. *Beş Şehir*'in “İstanbul” başlıklı bölümünde geçen Şeyhülislam Yahya Efendi, “*IV. Murad'la uyuşabilen nadir insanlardandır. Kibar, zarif, sabırlı, daima otoriter, elinde imkân oldukça müsamahalı ve anlayışlı, birinci sınıf saray adamı olarak daima gözde yaşadı*” (2016: 179). Dinî bilgisinin yanında siyasî tecrübesi de olan Yahya Efendi, devrin yöneticileri üzerinde oldukça derin etkisi vardı. IV. Mehmet devrinin kibar, açık sözlü ve akıllı şeyhülislâmı Bahâî Efendi'de Yahya Efendi'ye benzeyen birçok özellikler bulunmaktaydı. Tanpınar'ın ifadesiyle Onun tam zıddı olan mutaassıp, zalim, hayatı darlaştırmaktan hoşlanan Beyazî Efendi de Kanlıca'nın öbür ucunda oturuyordu (2016: 181). *Beş Şehir*'de geçen şeyhülislam Osmanlı İmparatorluğu'nun teolojik yapısını açıkça göstermektedir. Tanpınar, ülke yönetiminde söz sahibi olan şeyhülislamı padişahlar üzerinde olan etkileriyle, inşa ettikleri çeşmelerle, beşerî zaaf ve üstünlükleriyle yâd etmektedir.

Paşalar

Osmanlı Devleti'nde askerî ve mülkî bir unvan olarak kullanılan paşalık *Beş Şehir*'de kültürel bir değer olarak karşımıza çıkar. Paşalık unvanı “*II. Mahmud*

döneminde paşa unvanı *Asâkir-i Mansûre-i Muhammediyye'nin kurulmasından sonra general karşılığında ve daha çok askerî ricâl için kullanılmaya başlanmış, yüksek rütbeli bürokratlara da paşa denilmesine devam edilmiştir*" (Özcan, 2007: 183). Türk tarihinde paşalık unvanlı şahısların askeri ve siyâsî çok sayıda zaferlere imza attığı bilinmektedir. Paşaların farklı bir yönü şiir, resim ve mimarlık gibi farklı sanat dallarıyla meşgul olmalarıdır. IV. Mehmet döneminin sosyal ve kültürel hayatında derin izler bırakan İbrahim Paşa bu paşalardan biridir. "*İbrahim Paşa imardan hoşlanıyordu. Yontulmuş mermer, yıldızlı kitabe, nakışlı saçak, güzel yazı hoşuna gidiyordu. Sonra İstanbul'u seviyordu. Güzel ve sanatkârca yaşamaktan hoşlanıyordu*" Hatta bu yolda icat sahibiydi" (2016: 189). Tanpınar'ın anlatımlarına göre paşaların da kendilerine göre zaafları ve sosyal çevrelerinde uğradıkları haksızlıklar vardır. Örneğin İbrahim Paşa "*Efendisinin sade veziri değil, bir nevi eğlence nazırıydı da. IV. Mehmet'in oğlunu eğlendirmek için her gün yeni bir şey icat ediyordu*" (189). Rumeli topraklarını düşman işgalinden kurtaran Fazıl Mustafa Paşa dönemin tanınan din âlimi Osman Fazlî tarafından en ağır şekilde eleştirilmişti. Tanpınar, Paşa'nın haksız yere eleştirildiğini hemen hemen herkesin bir kurtarıcı beklediği dönemde Magosa'ya sürgün edildiğini söyler (2016: 102-103).

Türk tarihinde iz bırakan önemli paşalardan bir diğeri Sultan Abdülaziz döneminde sadrazamlık yapan Keçeci Fuad Paşa'dır. Paşa'nın adı *Beş Şehir*'de "Bursa'da Zaman" başlıklı bölümde geçmektedir. Tanpınar'a göre Bursa, Osmanlı Devleti'nin bütün tarihsel ve kültürel özelliklerini içine alan bir zaman şehridir. Bu yüzden Bursa'yla ilgili intibalarını "Bursa'da Zaman" başlığıyla kaleme alır. Tanpınar, Bursa'nın Türk tarihi açısından önemini anlatırken Sadrazam Keçeci Fuad Paşa'nın (1814-1866) "*Osmanlı tarihinin dibacesi*" sözünü kullanır. Bu sözü kullanırken de Paşa'nın "*buluşlarında hemen hiç yanılmayan*" yönüne dikkat çeker (2016: 93). Paşa, *Beş Şehir* 'de dönemin önemli bürokratları arasında sunulur.

Din Büyükleri

Türk toplumunun gerek sosyal gerekse bireysel yaşantısında din büyüklerinin önemli yeri vardır. Özellikle İslamiyet'in kabul edilmesiyle birlikte din büyüklerinin Türk toplumu üzerindeki etkisinin arttığı görülmektedir. Selçuklu Devleti ve Osmanlı

İmparatorluğu'nun teokratik yapısı, Türk coğrafyasında sıklıkla karşılaşılan türbeler, yatırlar ve şahıs adlarına inşa edilen camiler din büyüklerinin Türk millî kültüründe ne derece etkili olduğunu açıkça göstermektedir. *Beş Şehir*'in giriş bölümünden itibaren sosyal hafızada iz bırakan Türk din büyükleri tek tek sahneye çıkar. Kitabın “Ankara” başlıklı bölümünde Hacı Bektaşî Veli sadece Hak'ta fâni olan bir veli değil Türk toplumunun benliğini şekillendiren bilge bir insan olarak sunulur. *Beş Şehir*'de geçen ifadelerle göre Hacı Bektaşî Veli'nin “*Kurduğu Bayramiye tarikatı esnaf ve çiftçinin tarikatıdır. Böylece Anadolu'da Horasanlı Baba İlyas'la başlayan geniş köylü hareketiyle ahilik teşkilâtı onun etrafında birleşir*” (2016: 18). Hacı Bayram Veli'nin manevi gücü Fatih Sultan Mehmet'in hocası Akşemseddin'i de o derece etkilemiştir ki Osmanlı devrinin bu büyük âlimi de Hacı Bayram Veli'ye intisap etmiştir.

Akşemseddin o zamanlar devrinin ilmini ilahiyattan tıbbâ, nahivden musikiye kadar öğrenmiş, fakat bir türlü ruhundaki susuzluğu gideremediği için yüzünü tasavvufa çevirmiş, kendisine mürşid arayan genç bir âlimdi. Nihayet dayanamayıp Şeyh Zeyneddin-i Hâfi'nin yanına gitmek için Osmaniye medresesindeki müderrisliğini bırakıp yola çıkar; fakat Halep'te bir gece rüyasında bir ucu boynuna geçmiş bir zincirin öbür ucunu Hacı Bayram'ın elinde tuttuğunu görür ve nasibinin Hacı Bayram'dan olduğunu anlar; yoldan döner” (2016: 18-19).

Beş Şehir'in “Bursa'da Zaman” başlıklı bölümünde adı anılan Şeyh Edebalî (1206-1326), ilk Osmanlı kadısı ve mutasavvıf idi. Tanpınar'ın *Beş Şehir*'de kullandığı ifadeyle: “*Şeyh Edebalî Karamanlı bir fakih*” (2016: 97). Aynı zamanda Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna çok emek vermiş bir din âlimiydi. Ahi teşkilatının lideri olarak bilinen bu bilge insan aynı zamanda Osman Gazi'nin kayınbabasıydı.

Tanpınar'ın Bursa anılarında ismini yâd ettiği bir başka dinî karakter Geyikli Baba'dır. Menkıbeye göre, Geyikli Baba Bursa'nın fethi sırasında geyiğe binip 60 okkalık silahıyla Türk askerlerine yardım etmiştir (Uçar, 2014: 140). Tanpınar'ın ifadesiyle “o, *Bursa'nın fethini masallaştıran ve yeni Türk Devleti'nin kuruluşunu yeni bir dinin doğuşuna benzeten Horasan Erleri'nden biridir*” (2016: 95). Bugün Geyikli Baba'nın türbesi, Bursa'nın Gürsu ilçesine bağlı Babasultan köyünde bulunmaktadır (Ocak, 1996: 45). Her sene köyde düzenlenen anma programıyla Geyikli Baba'nın hâtırası yaşatılmaktadır.

Bursa halkının itibar ettiği aynı zamanda Türk toplumuna mal olmuş İsmail Hakkı Bursevî (1652-1725) çalışkanlığı ve iyi niyetiyle tanınan önemli bir din âlimidir.

Tanpınar İsmail Hakkı Bursevî'nin asıl şöhretine I. Ahmed devrinin en nüfuzlu şeyhi olan Aziz Mahmud Hüdayî Efendi'nin himmetiyle eriştiğini söyler (2016: 102).

Kutup Osman Efendi lakabıyla meşhur olan Osman Fazlî devrin en saygın din büyükleri arasındaydı. Camilerindeki vaazlarında padişahları en sert dille eleştirmekten çekinmezdi. IV. Mehmet'in hal'inde bu vaazların önemli etkisi olmuştur.

Evliya Çelebi, Bursa'yı üzerinde nur dolaşan ruhaniyatlı bir şehir olarak görür. Tanpınar'ın Bursa'nın türbe, cami ve din büyükleriyle ilgili anlattıkları Evliya Çelebi'nin tespitleriyle örtüşmektedir. Yazar denemesinin "Bursa'da Zaman" başlıklı bölümünde aslen Buharalı olup Bursa'ya yerleşen Emir Sultan'a özel bir yer ayırır. Emir Sultan, Türk toplumuna mal olmuş kültürel bir değerdir. Tanpınar onu ilgi, şefkat ve babacanlığıyla anlatır. Peygamberin neslinden olan Emir Buharî, Bursa'ya gitmek için doğrudan doğruya Hazret-i Muhammet'ten izin almıştır (2016: 109). Halk arasındaki yaygın inancıya göre Emir Sultan'ın Bursa yolculuğunda başının üstündeki bir kandil ona yolculuk boyunca yoldaşlık etmiştir. Sultan, Bursa'ya geldikten sonra halkı irşat etme faaliyetlerine başlamış kısa sürede Bursa'nın saygın bir manevi lideri olmuştur.

Beş Şehir'de dinî şahsiyetler en fazla "İstanbul" başlıklı bölümde geçer. Şeyhülislamlık makamının İstanbul'da bulunması aynı zamanda İstanbul'un dört bir yanının medreseler ve camilerle donatılmış olması dinî şahsiyetlerin bu şehre karşı olan ilgisini arttırmıştır. Tanpınar, Beyazıt Camisini anlatırken Evliya Çelebi'den alıntı yaparak camiyle ilişkili din adamlarını farklı unvan ve vasıflarıyla anar. "*Evliya Çelebi'ye göre camiin temel imamı, padişahın imamı olan, kendisine de hocalık eden Evliya Efendi, temel şeyhi Üsküdarlı Celvetî Şeyhi Aziz Mahmud Hüdayî Efendi, temel kadısı Karasümbülî Ali Efendi, mutemedi Kalender Paşa, temel nazırı Kemankeş Ali Paşa'dır*" (2016: 142). *Beş Şehir*'de *Seyahatname*'den yapılan alıntıyla dönemin din görevlileri ve bürokratları hakkında bilgi verilir.

Halvetiyye tarikatının kurucusu Sümbül Sinan'ın adı Koca Mustafa Paşa Camisinin anlatıldığı yerde geçer. Tanpınar'ın söylemiyle Sümbül Efendi, halkı irşat etmek için kullandığı camiyi âdeta zapt etmiştir.

İstanbul'un tarihî mahalleleri arasında bulunan Vaniköy adını, Fazıl Ahmed Paşa'nın Erzurum'dan bulup getirdiği ve saraya takdim ettiği Vanî Mehmet Efendi'nin yalısından alır. Fen bilimleri ve din bilimlerini birleştirmeye çalışan Vâni Efendi tefsiri çok iyi bilen bir din âlimiydi (2016: 181).

Beş Şehir'de geçen din büyüklerinin bir kısmı sadece yaşadıkları şehirlerde bir kısmı ise ülkenin genelinde tanınır. Tanpınar duygu ve düşünce dünyasında yer edinen bu şahsiyetleri tesir ettikleri alanlara göre sunar.

Mimarlar, Müzisyenler ve Hattatlar

Bir kültür ve medeniyet şehri olan İstanbul'da adı farklı sebeplerle geçen çok sayıda şair, yazar, ressam ve müzisyen vardır. Tanpınar, bütün bu şahsiyetleri bilgi, birikim ve tecrübesine bağlı kalarak yorumlar. Örneğin denemesinin "İstanbul" başlıklı bölümde virtüöz ve bestekâr Tanbûri Cemil'i değerleri yozlaşmış Türk toplumu için örnek bir şahsiyet olarak tanıtır: "*Tanbûri Cemil'in Ninnisi'ni bir musikî şaheseri saymak epeyce güçtür. Fakat o plağı bulursanız iyi dinleyin. İktisadi denkliği bozulmuş, mihrabı çökmeğe yüz tutmuş, gururunu yapan geleneklerin duvarı çatlamış bir topluluğun iç benliğini en canlı yerinden verir*" (2016: 128). Tanpınar'ın Tanbûri Cemil Efendi'yi anlattığı bölümde dil imgeseldir. Tanpınar'ın imgesel anlatımıyla Cemil Efendi'nin besteleri değerleri yozlaşmış bir topluluğun iç benliğini en canlı yerinden verir.

Tanpınar, denemesinde Türk mimarîsinin en önemli şahsiyetleri arasında bulunan Mimar Sinan'ı ihmal etmemiştir. Onun ifadesiyle İstanbul'un tarihî dekoru Mimar Sinan'ın mührünü taşır.

Mimar Sinan, nizam verici hamleleriyle İstanbul ufkunu, mermeri, kalker, porfiri, kubbeyi, kemeri, istalaktiti, asırlık şekilleri birbirine karıştırır; nisbetleri değiştirir, tenazurları kırar, sanki dehasıyla kendisinden öncekilerin tecrübelerini, buluşlarını bir sonsuzluğa taşımak istiyormuş gibi, her şeyi genişletir, büyütür, sayıları çoğaltır, her motiften ayrı ayrı şekiller ve terkipler çıkartır (2016: 136).

Tanpınar, İstanbul hatıralarında hayranlıkla ziyaret ettiği Yeni Valide Camisinin mimarını merak eder. Fakat mimarın kim olduğunu kesin olarak bilemez. Beyati Aksak Semai veya Tab'î Mustafa Efendi'nin caminin mimarı olabileceklerini düşünür (2016: 145). Birgün mimarın kim olduğunu kesin olarak öğrenirse ismini Nedim, Ali İzzet Paşa, Tab'î Mustafa Efendi, Ebubekir Ağa'yla birlikte anmak istediğini söyler (2016: 145).

Bursa'da Zaman şairi, denemesinin "Erzurum" başlıklı bölümünde Saltuk kümbetlerinin ve medreselerinin kitabelerini yazan hattatları isimleriyle anar. Bunların ilki 11. yüzyılda yaşamış Hattat Derviş Ali'dir. "*Yusuf Fehmi, Tahtacızade ve damadı Asım Efendi, Topçuoğlu Ahmed Efendi, Nâmık Efendizade, Asım Bey daha yakın zamanlarda yetişmişlerdir. Bunların yanı başında Kadızade Mehmed Şerif ve şakirdi Kâmil Efendi gibi müzehhip ve mücellitler de vardı*" (2016: 51). Erzurum'un hattatları kadar müzisyen ve bestekârları da yerel kültürün birer zenginliğidir. Tanpınar, Erzurum'da kaldığı müddetçe mahallî diyebileceğimiz musikiyi şahsî bir macera gibi yaşar. Erzurum'un yerel bestekârlarını ve müzisyenlerini tanıma fırsatı bulan Tanpınar, bu yerel sanatçıları doğal olarak Türk musikisinin duayenleri Tellâlzade, Tab'î Mustafa Efendi, Sadullah Ağa, Seyyid Nuh veya "*millî hayatın her yanını yoklamış bir deha olan Dede Efendi*"yle karşılaştırmaz (2016: 52).

Beş Şehir'de adından övgüyle söz edilen bestekârlardan bir diğeri 1865-1927 tarihleri arasında İstanbul'da yaşayan İsmail Hakkı Bey'dir. Tanpınar dost meclislerinde katıldığı fasıllarda İsmail Hakkı Bey'le tanışma fırsatı bulmuştur (2016: 172).

Ressam Zeki Faik (İzer) ve Elif Naci, Tanpınar'ın dost meclislerinde tanışma fırsatı bulduğu iki önemli sanatçıdır. Tanpınar'ın sosyal çevresine bakıldığında bu türde dönemin önemli sanatçılarıyla dostluk kurduğu ve bu değerleri eserinde birer kültürel zenginlik olarak kullandığı anlaşılmaktadır.

Şairler, Yazarlar

Tanpınar'ın şairlik ve yazarlık yönü onu Türk edebiyatının farklı dönemlerinde yaşamış birçok şair ve yazarlarla ilişkili kılar. Denemesinin hemen hemen her bölümünde konu, yer ve zamanla ilişkili olarak sosyal hafızada yeri olan bir Türk şair ve yazara atıf yapar. Onun Türk kültürüne mal olmuş sanatçı ufku İslamiyet öncesi dönemden Cumhuriyet sonrası döneme kadar geçen süreyi kapsamaktadır. *Beş Şehir* tür itibariyle en fazla Evliya Çelebi'nin ünlü *Seyahatname* adlı eserini hatırlatır. Nitekim Tanpınar, anlatılarında sık sık *Seyahatname*'yi referans kaynak olarak kullanır. Evliya Çelebi, Tanpınar'ın ifadesiyle Türk medeniyetinin en önemli aynasıdır. 17 yüzyıl Türk kültürünü

onun eserinde bulmak mümkündür. Tanpınar, Çelebi'yi Türk kültür tarihinin en önemli şahsiyetlerinden biri olarak tanıtır. Onunla ilgili olarak şöyle der:

Bir Türk şehriden bahsedip de Evliya Çelebi'yi hatırlamamak kabil değildir. Cetlerimizden iki kişi vatan haritasını benimsemişlerdir. Bunlardan birincisi Mimar Sinan'dır. XVI. asır Türkiye'sini onun eserlerinden bulmak daima mümkündür. İmparatorluğun bu dehadan payını almamış pek az büyük şehri vardır. O kadar ki Sinan denilince gözümün önünde son derece nisbetli yontulmuş bir mücevher dizisine benzeyen irili ufaklı binalar, tâ Macaristan içerisinden başlayarak Akdeniz'e ve Basra Körfezi'ne kadar iner. İkincisi başlı başına bir vatan aynası olan Evliya Çelebi'dir (2016: 22).

Beş Şehir'de Türk tasavvuf tarihinin en önemli şahsiyetleri arasında bulunan Mevlana, Yunus Emre ve Şems-i Tebriz'le ilgili ilginç anekdotlar anlatılır.

Eflâkî'ye göre Karatay Medresesi'nin inşası bittiği zaman bu medresede yapılan bir ulema toplantısında Mevlânâ, Şems-i Tebrizî ile beraber bulunmuş. Hattâ orada o çok saf Orta Çağ münakaşalarından birine bile girmiş. Kendisine "Başköşe neresidir?" diye sormuşlar, Mevlânâ da "Aşk adamı için başköşe sevgilisinin kucağıdır" diyerek bulunduğu yerden kalkmış ve Şems'in girer girmez çömeldiği kapı dibine geçip yanına oturmuş. Şems, kalabalıktan ön safta görünmekten fazla hoşlanmazmış. Eflâkî, Şems'in şöhretinin o gün başladığını söyler (2016: 81).

Şems'in, Konya'ya gelişiyle birlikte Mevlâna'nın derin tasavvufi yönü gün yüzüne çıkar. Şems, adeta Mevlana hazinesini açan bir anahtarı olmuştur. Mevlana onun aşkıyla cezbeye girer, sema' eder, şiir söyler, şekillerin ve kalıpların dışına çıkar. Tanpınar, Mevlana'yı daha yüceltmek için onu Yunus Emre'ye mukayese eder. Tanpınar'a göre Mevlana'nın sanat ve iradesi Yunus Emre'den daha güçlüdür. "*Onun şiiri bir çekirdek gibi kurudur. Sanki bu köylü derviş yazmaz, içinde kaynaşan şeyleri sert bir ağaca oyar. Böyle olduğu için de alabildiğine kendisi, uyandığı toprak ve etrafındaki cemaattir*" (2016: 87). Tanpınar, bir edebiyat eleştirmeni olarak Yunus Emre'nin Mevlana'dan çok daha fazla mistik olduğu görüşündedir (2016: 85).

Mevlana ve Yunus Emre dışında Türk tasavvuf tarihinin en önemli şahsiyetlerinden bir de *Hüsn ü Aşk* şairi Şeyh Galip'tir. Şeyh Galip, Tanpınar'ın Konya'da bulunduğu yıllarda zihnini sık sık meşgul eden şahsiyetlerden biri olmuştur. Tanpınar'ın Şeyh Galip'e ait olduğunu tahmin ettiği bir müseddesi vardır ki bu eserinde Mevlevi ayininin bütün sembolleri ve maceraları tasavvufi imgelerle anlatılmaktadır (2016: 88).

Tanpınar, Aydos Kalesi'yle ilgili anlattığı bir aşk hikâyesinde de devrin önemli şair ve yazarlarına atıf yapar:

Fakat bu destan devresinde aşk hikâyesi bir değildir. Aydos Kalesi'nin kapılarını Türklere Orhan'ın akrabasından Abdurrahman Gazi'ye âşık olan bir tekdir kız açar. Hakikaten bu devir geleceği müjdeleyen rüyalarıyla, aşklarıyla, kahramanlıkları ve ermiş hikâyeleriyle tam bir standıdır. Ve bizim ilk büyük şairlerimiz de bu destanı o kadar saf bir dille parça parça veren Âşık Paşazade, Neşrî, Lütfî Paşa gibi müverrihlerimizdir (2016: 98).

Ahmet Hamdi Tanpınar, Osmanlı devlet yönetiminde ölen veya öldürülen bazı şair ve yazarların mallarına el koyulmasından dolayı evleriyle ilgili bilgi sahibi olunmadığını dile getirir. *Beş Şehir* yazarı konuyla ilgili tespitlerini farklı dönemlerde yaşamış divan şairleriyle örneklendirerek anlatır.

Ne Bâkî'nin ne Nefî'nin oturduğu evi biliyoruz. Nedim'in: 'Münasibdir sana ey serv-i nâzım hüccetin al gel, Beşiktaş'a yakın bir hâne-i viranımız vardır, diye yarı şaka, sevgilisine hediye etmek istediği evi, Nâilî'nin: Kadem kadem gece teşrifi Nâilî o melun Cihan cihan elem-i intizara değmez mi? beytini tatlı üzüntüsüyle yine, sevgilisini beklediği ev veya konağı bugüne kadar gelselerdi, elbette bu şairleri başka türlü tanırdık. Sinan, İtrî, Sadefkâr Mehmed Usta, Seyyid Nuh, Hafız Post, bugün şehrin içinde sadece birer isim yahut kalmışsa mezarlarıyla mevcuttur (2016: 159).

Klasik Türk Edebiyatı'nda gazelleriyle tanınan Şeyhülislam Yahya Efendi ve Naili *Beş Şehir*'deki Boğaziçi tasvirlerinde sosyal ve kültürel hayatın bir parçası olarak yer alır. Tanpınar'ın tespitlerine göre Boğaziçi I. Ahmet devrinde İstanbul'un zevkli hayatına girmiştir. "*Şiirde yavaş yavaş onun sesi işitilmeye başlamıştır*" (2016: 178). İlk sesleniş ise IV. Murat'ın Şeyhülislâm'ı Yahya Efendi'ye aitti.

Beş Şehir'in "Ankara" başlıklı bölümünde ağırlıklı olarak Cumhuriyet dönemi Türk şair ve yazarlarına atıf yapılır. Yazar 1928 yılında Ankara'ya ilk geldiğinde yaşadığı ruh halini Ankara romanının yazarı Yakup Kadri'yle ilişkilendirerek anlatmaktadır. "*Günün birçok saatlerinde dar sokaklarında başıboş dolaşır, eski Anadolu evlerini seyredirdim. Bu evlerde yaşadığımdan çok başka bir hayat tahayyül ederdim. Onun içindir ki Yakup Kadri'nin Ankara'sının çok sevdiğim ve doğruluğuna hayran olduğum baş taraflarını okurken içim burkulmuştu*" (2016: 15). Yazar, Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun Ankara romanındaki tasvirlerini Ankara'nın gerçek manzarasında gördükçe Karaosmanoğlu'na karşı hayranlığı artar. *Beş Şehir*'in özellikle "İstanbul"

başlıklı bölümü şair ve yazarlar bakımından oldukça zengindir. Tanpınar denemesinin “Ankara” başlıklı bölümünde olduğu gibi bu bölümde de müşahedelerini Türk şair ve yazarların eserleriyle ilişkilendirerek anlatır. Namık Kemal'in *İntibah*'ında ve Ekrem Bey'in *Araba Sevdası*'nda bahsettikleri Çamlıca gezintileri gibi bazı Boğaziçi mesirelerindeki gezintilerin bu devirde başladığını söyler. İstanbul'un eski çayhanelerinde Muallim Naci ve Recaizade Mahmut Ekrem gibi sanatçıların dil ve üslup tartışmalarını hissedilen yazar anlatımlarında onlara atıf yapar.

Beş Şehir'de çay ocaklarının ve kahvehanelerin birer kültür evi olarak kullanılması dikkat çekicidir. Tanzimat devrinden gelen bu geleneğin Cumhuriyet devrinde de devam ettiği anlaşılmaktadır. Bunlardan biri Sultanahmet'in tam köşesinde özellikle felsefe öğrencilerinin uğrak yeri olan bir kahvehanedir. Kahvehanenin adını eski Milli Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel koymuştur. Tanpınar'ın ifadesiyle,

Bu kahve ve yanındakiler de İkbâl gibi hâlâ duruyor. Fakat müşterisi değişmiş, etrafı fakirleşmiş, bugününde eski Akademi'yi tahayyüle imkân yoktur. Umumî hapishaneye ve Adliye'ye yakınlığı dolayısıyla Millî Mücadele senelerinin, mühim dâvaları bu kahvelerde her yerden fazla konuşulurdu. Ressam Zeki Faik'i, Elif Naci'yi bu kahvede tanıdım. Bir ramazan gecesi Rıza Tevfik bu kahvede çoğu talebesi olan bir kalabalık önünde zeybek oynamış, satıcı ve bilhassa Yahudi taklitleri yapmıştır (2016: 171).

Tanpınar, hatıralarının devamında Rıza Tevfik'in hatiplik ve nüktedanlık yönüne dikkat çeker. Şair ve yazarlık kimliğinin dışında tıp eğitimi de göre Rıza Tevfik 1918 yılında Ahmet Tevfik Paşa kabinesinde maarif bakanlığı yapmıştır. Tanpınar'ın ifadesiyle “*Rıza Tevfik'in dersleri şahsî buluşlarıyla çok çekiciydi*” (2016: 171).

Tanpınar'ın sanatçı çevresi Yahya Kemal'den dolayı oldukça geniştir. Yahya Kemal'in hem öğrencisi hem de yakın dostu olmasından dolayı dönemin birçok önemli şair ve yazarıyla tanışma fırsatı bulmuştur. Tanpınar, denemesinin “İstanbul” başlıklı bölümünde dönemin tanınmış şair ve yazarlarıyla hangi mekânlarda bir araya geldiklerini anlatır.

Yahya Kemal'in etrafında toplandığımız Dergâh mecmuasının idarehanesinin tam mektebin karşısında bulunan eski Tanin matbaasında -daha evvel ve daha sonra Servet-i Fünun- olduğu için merkezliği bizim için bir kat daha artmıştı. Haşim de memur olduğu Düyun-ı Umumiye'ye çok yakın bulduğu bu kahveye bazı saatlerinde veya akşamüzeri uğrardı. İkbâl'e ara sıra mecmuanın tertip hatalarından o kadar meymus olan Abdülhak Şinasi Hisar da gelirdi. Dergâh'ta yazdığı

makalelerle mecmuanın millî havasına Bergson'dan gelen çok özlü bir derunîlik katan Mustafa Sekip Tunç, Hasan Âli Yücel, Necmeddin Halil Onan, Bir Gemi Yelken Açtı adlı çok güzel bir şiir kitabı yazdıktan sonra birdenbire şiirden vazgeçen Ali Mümtaz Arolat, mecmuayı idare eden o çok tatlı şekilde somurtkan, fakat emsalsiz dost Mustafa Nihat Özön, bu satırları yazarken vakitsiz ölümlerine o kadar hüznün duyduğum Nurullah Ataç, Yunus Kâzım Koni, Zekâî. (2016: 170).

Dönemin şair, yazar ve bürokratlarının sık sık bir araya geldiği İstanbul kahvehanelerinde ilgi odağı Yahya Kemal'dir. Tanpınar, Günlüklerinde de Yahya Kemal'in üzerindeki derin tesiri anlatır:

“Şiirde ve fikirde ilk ve galiba yüzünü gördüğüm son hocam Yahya Kemal oldu. Haşim'i daha evvel okumuş ve sevmiştim. Bu iki şair bana kendilerinden evvelkileri unutturdular. Yahya Kemal'in derslerinden – Fakülte'de hocamdı- ayrıca eski şiirin lezzetini tattım. Galib'i, Nedim'i, Baki'yi, Naili'yi ondan öğrendim ve sevdim” (Enginün ve Kerman, 2018: 25).

Tanpınar'ın *Beş Şehir*'de geçen ifadelerine göre Yeni Şark kahvesinde Yahya Kemal'in masasına sık sık Süleyman Nazif gelmektedir. Tanpınar gazeteci Rauf Ahmed Hotinli'yi de ilk defa orada tanımıştır. Tanpınar, bu kahveye daha çok Hilmi Ziya ile beraber gitmektedir. Süleyman Nazif'i daha evvel Darülfünun'da verdiği Piyer Loti konferansında, bir de Yüksek Muallimdeki konuşmasında tanımıştır. Abdülhak Şinasi'nin titizliğine de bu dönemde şahit olmuştur.

Tanpınar, Erzurum intibalarını anlattığı bölümde halk edebiyatının iki önemli şairinden de söz eder. Bunlardan ilki büyük Türk mutasavvıfı Yunus Emre diğeri ise 17. yüzyılda Erzurum'da yaşadığına inanılan Âşık Kerem'dir.

Halk Kahramanları

Halk kahramanları, Türk toplumunun tarihî geleneğinde sürekli var olmuştur. Tanpınar, *Beş Şehir* denemesinde halk kahramanlarını Türk toplumunun en zor şartlarda kendini yeniden inşa etme, zafere ulaşma ve haksızlıklarla mücadele etme karakterinin simgesel birer ifadesi olarak sunar. Uyvar Kalesi'nin fethinde olağanüstü fedakârlık gösteren Erzurumlu Abbas'ın hikâyesini Seyahatnâme'nin yedinci cildini kaynak göstererek anlatır. Tanpınar, Bursa'da Zaman bölümünde Konuralp adıyla anılan ikinci bir halk kahramanından söz eder. Okul yıllarında öğrendiği bu halk kahramanını o yıllara ait algısıyla denemesinin “Bursa'da Zaman” başlıklı bölümünde anlatır. Osman Gazi ve

Orhan Gazi'nin yakın silah arkadaşı olarak bilinen Konuralp, 1328 yılında ölmüş olup türbesi Düzce'ye bağlı Konuralp Mahallesi'nde bulunmaktadır (RTL 5).

Hanım Şahsiyetler

Beş Şehir'de millî kültüre mal olmuş toplumun geneli tarafından tanınan az sayıda hanım kahramandan söz edilir. Erkek egemenliğinin hâkim olduğu geleneksel Türk toplumunun kadın algısı Tanpınar'ın denemelerine olduğu gibi yansımıştır. Tanpınar, kitabının “Bursa'da Zaman” bölümünde Orhan Gazi'nin hayatında önemli yer edinen iki kadından söz eder. Bunlardan birincisi Sultan'ın eşi Nilüfer Hatun ve ikincisi ise Osman Gazi'nin eşi aynı zamanda Sultan'ın annesi Mal Hatun'dur. Tanpınar, tarih kitaplarında hakkında çok az bilgi yer alan Nilüfer Hatun'la ilgili olarak “*Bursa'yı tek başına bütün bir bahar güzelliğiyle doldurur*” der (2016: 96). Tanpınar'ın tespitlerine göre “*Kendisiyle görüşüğünü söyleyen Arap seyyahı İbni Battuta bile bize ondan sadece bir isim olarak bahseder*” (2016: 96-97). Tanpınar, Nilüfer Hatun'la Orhan Gazi arasındaki samimi aşk ilişkisini anlatırken aynı duygusal ilişkinin Osman Gazi ile eşi Malhun Hatun arasında da yaşandığını söyler. Öyle ki Osmanlı macerası bu romantik ilişkiyle başlamıştır.

Beş Şehir'de birbirinden farklı zamanlarda yaşamış ve farklı vasıflara sahip bütün Türk büyükleri, sabrın ve azmin sembolüdür. Topluma mal olmuş her bir şahsiyetin idealleri uğruna göstermiş olduğu olağanüstü bir fedakârlık ve azim vardır. Tanpınar Türk toplumuna rol model karakter göstermek için kendi öz tarihinden örnek vererek şöyle der: “*Fatih'in İstanbul fethinden evvelki uykusuzlukları, Bâkî'nin ve Nedim'in, Neşatî ve Nâilî'nin Sinan'la Hayreddin'in, Kasım'ın Itrî ile Dede'nin, Seyyit Nuh'la Tab'î Mustafa Efendi'nin ve daha yüzlerce onlara benzeyenlerin dehalarına yüklü bir kaderi kendisine taşımasından gelen bir sabırsızlıktan başka ne olabilir?*” (2016: 25). Tanpınar'ın bu türdeki tarihî şahsiyet vurgusu son yüzyılda değerleri yozlaşmış Türk toplumu için oldukça önemlidir. Tarihî şahsiyetler anıldıkça toplumun öz değerleri canlı kalacak bu şekilde kültürel yozlaşmanın bir ölçüde önü alınmış olacaktır.

Beş Şehir’de Şahıs İndeksi

Sultanlar: Alâeddin Keykubat, Alparslan, I. Gıyaseddin Keyhüsrev, I. Kılıç Arslan, II. Gıyaseddin Keyhüsrev, II. Kılıç Arslan, İzzeddin Keykâvus, Melik Danişmend, Rükneddin Süleyman, Sultan Muhiddin Mesud, Sultan Sencer.

Padişahlar: Abdülaziz, Abdülhamit, Abdülmecit Han, I. Ahmet, Cem Sultan, Deli İbrahim, Fatih Sultan Mehmet, I. Mahmut, I. Mehmet, I. Murat, II. Mahmut, II. Murat, II. Osman, II. Selim, II. Süleyman, III. Ahmet, III. Murat, III. Mustafa, III. Selim, IV. Mehmed, IV. Murat, Kanunî Sultan Süleyman, Orhan Gazi, Osman Bey, Yavuz Sultan Selim, Yıldırım Bayezıt.

Cumhurbaşkanı: Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü.

Paşalar: Ali İzzet Paşa, Cafer Paşa, Çorlulu Ali Paşa, Defterdar Mehmed Paşa, Fazıl Ahmed Paşa, Fazıl Mustafa Paşa, Gedik Ahmed Paşa, Hüsrev Paşa, İbrahim Paşa, İsmet Paşa, Kalender Paşa, Kazıl Ahmet Paşa, Kemankeş Ali Paşa, Kılıç Ali Paşa, Koca Mustafa Paşa, Kuyucu Murat Paşa, Lala Paşa, Mehmet Ali Paşa, Piyale Paşa, Reşid Paşa, Sadrazam Keçeci Fuad Paşa, Siyavuş Paşa, Sokullu Mehmet Paşa, Şehit Ali Paşa, Teberdar Mehmet Paşa.

Devlet Ricali: Ahmed Şah Kazzaz, Beyazi Efendi, Celaleddin Karatay, Emîr Mübarizeddin, Emîr Seyfeddin Ayba, Fındıklılı Mehmed Ağa, Kara Çelebizâde Abdülaziz Efendi, Karasümbülî Ali Efendi, Koçi Bey, Kolağası Ali Rıza Bey, Konuralp, Muinüddin Pervane, Sadeddin Köpek, Sahip Ata, Sahip Şemseddin Isfahanî, Samsoncu Ömer, Seyfeddin Ayba, Sümbül Sinan, Şeyhülislam Yahya Efendi, Şeyhülislâmı Bahâi Efendi, Taceddin Pervane, Timurlenk.

Sanatçılar (Yazarlar, şairler, ressamalar, mimarlar): Abdullah el-Kali, Abdülhak Şinasi Hisar, Ahmed Rasim, Ali Mümtaz Arolat, Asım Bey, Asım Efendi, Âşık Kerem, Âşık Paşazade, Atâyi, Bâkî, Beyati Aksak Semai, Bursalı İsmail Hakkı, Derviş Ali, Ebubekir Ağa, Eflâkî, Elif Naci, Erzurumlu Kâmi, Evliya Çelebi, Fâizi, Hacı Hafız Hâmit, Hafız Post, Hasan Âli Yücel, Hayreddin, Hüseyin Rahmi, İtrî, İbn-i Battuta, İbn-i Bibî, İdris-i Muhtefî, İshâk Çelebi, İsmail Dede, Kadızade Mehmed Şerif, Kaleli Burhan

Bey, Kâmil Efendi, Kâtip Çelebi, Lütü Paşa, Mevlânâ, Mimar Sinan, Mustafa Nihat, Özön, Mustafa Sekip Tunç, Müverrih Raşid, Mükrimin Halil, Nâilî, Naîmâ, Nâmık Efendizade, Namık Kemal, Necmeddin Halil Onan, Nedim, Neşatî, Neşrî, Nurullah Ataç, Osman Cemal Kaygılı, Rauf Ahmed Hotinli, Rezaizâde Ekrem Bey, Ressam Zeki Faik, Rıza Tevfik, Sedefkâr Mehmet Usta, Sadullah Ağa, Sarı Abdullah Efendi, Seyyit Nuh, Sultan Velet, Süleyman Nazif, Şair Gazâlî, Şeyh Galib, Şeyhî, Tab'î Mustafa Efendi, Tahtacızade, veya Tab'î Mustafa Efendi, Tanbûri Cemil, Taptuk Emre, Tellâlzade, Topçuoğlu Ahmet Efendi, Yahya Kemal, Yakup Kadri, Yunus Emre, Yunus Kâzım Koni, Yusuf Fehmi, Zekâî.

Dinî şahsiyetler: Abdülkadir Hoca, Akşemseddin, Ebulhindili Hamdi Bey, Emir Buharî, Evliya Efendi, Geyikli Baba, Gözübüyükzade, Hacı Bayram Veli, Halife Nâsır, Horasanlı Baba İlyas, İbrahim Hakkı, İsmail Hakkı Efendi, İsmail Mâşukî, Kitapçızade Hafız Hâmid Efendi, Merkez Efendi, Müftizâde Edip Hoca, Osman Fazlî Efendi, Sadreddin-i Konevî, Salâhaddin Çelebi, Sümbül Sinan, Şems-i Tebrîzî, Şeyh Edebali, Şeyh Şehabeddin-i Sühreverdî, Şeyh Zeyneddin-i Hâfi, Şeyhi Aziz Mahmud Hüdayî, Vanî Mehmed Efendi, Yahya Efendi.

Hanım Şahsiyetler: Hatice Emetullah Sultan, Mal Hatun, Nilüfer Hatun.

2. Beş Şehir'de Tarihî Mekânlar

Herhangi bir devlet tarih sahnesinde silinse bu devletin mimarî eserlerine bakarak bu devletin nasıl bir inanç, düşünce ve hareket sistemine sahip olduğu anlaşılabilir. (Ülken, 1953:13). Bugün için Selçuklu ve Osmanlı devletleri tarih sahnesinden silinmiştir fakat bu devletlerin kültürel yapısını mimarî eserlerinden tanımak mümkündür. Bugün Anadolu coğrafyasında mazisi Selçuklulara kadar inen Anadolu coğrafyasının dört bir yanında tarihî camiler, medreseler, kaleler, hanlar, hamamlar, saraylar, köşkler ve kervansaraylar bulunmaktadır. Tanpınar, *Beş Şehir* denemesinde Erzurum, Ankara, İstanbul, Bursa ve Konya özelinde Anadolu coğrafyasının tarihî mekânlarını birer kültürel zenginlik olarak sunar. Tanpınar Anadolu coğrafyasının kültürel zenginliğini imgesel bir anlatımla şöyle dile getirir: *...Ahlat'tan başlayarak Erzurum'un, Sivas'ın Kayseri'nin, Konya'nın camileri, medreseleri, Kervansarayları çok usta bir elin çektiği yay gibi, bu yeni kuruluşun ilk notasını, bütün bu yeniyi hazırlamak*

için dağılmış unsurları içine alacak olan senfoninin ana temini verirler” (Tanpınar, 2016: 50). Devrin yöneticileri ve mimarlarıyla birlikte tasvir edilen bu mekânların Tanpınar’ın ruh dünyasında bıraktığı derin izler vardır. Çalışmanın bu bölümünde mimari yapılar türlerine göre kategorize edilmektedir.

Camiler

Tanpınar’ın anlatımlarında en çok dikkat çeken tarihî yapılar camilerdir. Türk toplumunun 11. yüzyıldan itibaren Müslüman olması yaşadığı bütün sosyal alanlarda cami inşasını gerekli kılmıştır. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu’nun yaklaşık dört asırlık halifelik süreci (1517-1924) cami inşasına rağbeti arttırmıştır. Çünkü camiler Müslüman toplumlar için bir ibadethane olmanın ötesinde o toplumun İslam inancını gösteren açık bir sembolüdür. Camiler *Beş Şehir*’in hemen hemen her bölümünde vardır ve Tanpınar bu dinî mekânları sosyal çevreleri, ustaları, hâimleri ve mimarî özellikleriyle tasvir eder. *Beş Şehir*’in “Ankara” başlıklı bölümünde 12. yüzyılda Ankara’da İç Kale’nin girişinde, Selçuklu meliki Muhyiddin Mesud tarafından yaptırılan Sultan Alâeddin Camisine özel yer ayrılır. Tanpınar, tarihî caminin kültürel miras olarak bu zamana kadar gelmesinden dolayı mutludur. Fakat cami etrafındaki yapıların tek tek yıkılmış olmasından dolayı ıstıraplıdır.

Ankara’nın en önemli mimarî yapılarından biri olan Hacı Bayram Camisi tahminen MÖ 20-25 yılları arasında inşa edilen Augustus Tapınağı ile birlikte tasvir edilir. Tanpınar, farklı medeniyetlere ait her iki tarihî eserle ilgili olarak *“Bu terkiplerden en manalısı İmparator Augustus’un şerefine toprağa dikilmiş mermer bir kaside olan Roma mabedinin kalıntılarıyla yanı başındaki Hacı Bayram-ı Veli Camii’nin beraberce teşkil ettiği zıtlar mecmuasıdır”* der (Tanpınar, 2016: 17). Tanpınar’ın ifadesiyle hiçbir tarihî eser Anadolu coğrafyasının kültürel zenginliğini bu kadar güzel özetleyemez.

Beş Şehir’de, Bursa’nın tarihî camileri arasında bulunan Yeşil Cami İstanbul’un meşhur Bayezit ve Süleymaniye camileriyle kıyaslanır: *“Bayezit ve Süleymaniye’nin mükemmeliyetine ve ihtişamına doğru yol alan oluş halinde bir tekniğin bu camide en güzel ve en fazla telkin edici tereddütlerinden birini geçirdiği de muhakkaktır”* (Tanpınar, 2016:106). Tanpınar’ın hatıralarında yer edinen bir başka cami 14. yüzyılda I. Murat

tarafından inşa edilen Hüdavendigâr Camisidir. Tanpınar bu tarihî camiyi de çocukluk dönemine ait hatıralarıyla anlatır (Tanpınar, 2016: 115).

Beş Şehir'de Erzurum camileri sosyal çevreleriyle tasvir edilir. Erzurum'da halk imam ve vaizlerin ideolojik sohbetlerine göre farklı camileri tercih etmektedir. Eserde Caferiye ve Lala Paşa camilerinden söz edilmektedir (Tanpınar, 2016: 51).

Tanpınar, Erzurum hatıralarında şehrin en önemli mimarî sembollerinden biri olan Çifte Minare'yi Türk toplumunun kültürel zenginliği olarak sunmayı ihmal etmez. *Beş Şehir*'de bu mimarî yapıyla ilgili olarak “Şüphesiz Çifte Minare, Sivas'ta ve daha aşağıdaki kardeşleriyle birlikte bir şaheserdir. Üslup, taş yontuculuğu, abidevi duruş bakımından kendi nev'inin en güzel eserlerindedir” ifadeleri geçmektedir (Tanpınar, 2016: 49).

Tanpınar'ın Erzurum hatıralarında adını andığı bir başka cami 1179 yılında Saltuklu Emiri Nasreddin Aslan tarafından inşa edilen Ulu Camidir. Eserde geçen ifadeyle “*Dıştan onlar gibi sadedir. Erken gelişmiş bir gotik kemer, Ulu Cami'de bizi gerçekten üzerinde durulacak bir mimarlık meselesiyle karşılaştırır*” (Tanpınar, 2016: 49).

Tarihî camiler bakımından en zengin olan kültür şehri şüphesiz altı yüz yıla yakın Osmanlı Devleti'nin başkentliğini yapmış olan İstanbul'dur. İstanbul Kanuni'nin tahta çıktığı senelerde “*camii, han, hamam, medrese, büyük saray, evliya türbeleri ve çeşmeleriyle tam bir Türk şehriydi*” (Tanpınar, 2016:136). Tanpınar İstanbul'da asırlarca canlı kalan Türk medeniyetinin izlerini özellikle tarihî camilerle anlatır. *Beş Şehir*'in özellikle “İstanbul” başlıklı bölümünde Türk mimarî yapısının pitoresk/resmedilmeye değer en güzel cami örneklerini görmek mümkündür. Kitapta Manavkadı Camisi, Emirgan Camisi, Ahmediye Camisi, Bayezit Camisi, Şehzade Camisi, Valide Camisi etraflarındaki teferruatlarla ve yazarın ruh dünyasında uyandırdıkları tesire göre tasvir edilmektedir. Tasvirlerde yoğun bir şekilde teşhis, mecaz ve istiare sanatlarının kullanıldığı dikkat çekicidir:

Bayezit Camii, İstanbul'un toprağına atılmış bir çekirdek gibidir. Bütün ilerideki gelişmeler, çiçek açmalar, bütün feyizli mevsimler onda vardır. (Tanpınar, 2016: 135-136).

Yan cephe meselesini ise daha Şehzade Camii'nde halleder. Onun kemer, sütun, galeri ve pencerelerle yaptığı terkipler varyasyonu gerçekten şaşılacak şeydir. Zaten büyük ile zarifi, organik ile süsü bu kadar birbirinde bulan deha azdır. Ritmi nasıl kırar, nasıl yeniden ona döner? (Tanpınar, 2016: 136).

Üsküdar'da, güzelliğini Yahya Kemal'den tanıdığımız Eski Valide Camii Sinan'ın son eserlerindedir. Yahut hiç olmazsa plan ve ilk inşaat onundur. Bu camii ve etrafı, hayrata yapılan ve manzarayı bir tarafından kapayan ilavelere rağmen hala Türk İstanbul'un en güzel köşelerinden biridir. Bu camide semt ile çok iyi anlaşılan bir kendi içine çekiliş vardır. Cami, II. Selim'in çok sevdiği karısına bir hediyesidir (Tanpınar, 2016:138-139).

Şehzade'de görülen ayna duvarlarının çoğu burada ehramı ritmik bir şekilde tamamlayan kasnaklar olur. Bu itibarla Sedefkâr Mehmet mimarlığımızın en büyük virtüözudur, denilebilir. Camiin içinde de aynı şey vardır. İsteddiği genişliği elde edebilmek için mimar adeta binayı içten boşaltır! Sultanahmet'in içi bütün bir mavi bahar rüyasıdır (Tanpınar, 2016:140-141).

Tanpınar Şehzade Camisinin *Sedefkar Mehmet* tarafından nasıl inşa edildiğini anlatırken pek az mimarî yapının ışığı bu kadar lezzetle yansıttığını söyler. Sanatkâr kişiliğinin yanında bir münekkit hassasiyetine ve dikkatine de sahip olan Tanpınar'ın tespitlerine göre Şehzade Camisi özgün Türk mimarîsinden çok çininin tesiri altında kalmıştır. Çiniler ışığın imbiklerinden süzülerek suya biçim veren sun'i çağlayanlar gibi ışığa hükmetmektedir.

Çinilerin tesiri altında kalan bir başka cami Sultanahmet'tir. Sultanahmet'le ilgili şu tespitlerde bulunur: "*Sultanahmet'ten bahsederken çinilerin güzelliğini överler. Ben onlara ayrı ayrı dikkat edilmesi taraftarı değilim. Bütünün mekânîk tarafı, süsün iptidailiği ile beraber derhal meydana çıkıyor. Bu çinilerin, nev'inin en güzeli olduğu muhakkaktır. Fakat çininin kendisi, mimarı gibi üstün sanatın yanı başında övülecek şey değildir*" (Tanpınar, 2016:141). Tanpınar, Sultanahmet Camisinin eşsiz güzelliğini tasvir etmek için "cennet bahçesi" metaforunu kullanır. (Tanpınar, 2016:142). Tanpınar'ın anlatımına göre Sultanahmet Camisinin inşası için beş vezir sarayı birden yıkılmıştır. Şüphesiz ki bu cami ile Türk mimarîsi hakiki bir şaheser kazanmıştır. Fakat Kanuni devri gibi en parlak bir devirde inşa edilen beş sarayın akıbeti Türk kültür tarihi açısından meçhul kalmıştır.

Mimarî özellikleri Sultanahmete çok benzeyen Yeni Cami Tanpınar'ın tesirinde kaldığı ve sosyal hafızada canlı tutmak istediği en önemli bir diğer kültürel mirastır. Bugün Eminönü'nde bulunan Yeni Cami'nin temeli 1597 yılında atılmasına rağmen

ancak Sultan IV. Mehmet 'in annesi Turhan Sultan'ın teşvik ve gayretleriyle 1663 yılında tamamlanmıştır. Tanpınar Valide Sultan adıyla da anılan cami için “*onun güzelliğini planından ziyade teferruatındaki mükemmellikle, şehrin bir sahilinde henüz karaya yaklaşmış masal gemisi duruşunda aramalıdır*” der (Tanpınar, 2016:143). Yeni Cami, *Beş Şehir*'de geçen ifadeyle Türk hat sanatının ve tezhibin en güzel örneklerinden biridir.

İslamî esaslar üzerine yönetilen Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerine ait camiler Tanpınar'da derin hayranlık ve yücelik duygusu uyandırır. Nitekim o, 1953 yılında çıktığı Avrupa gezisinde kiliselerle camileri karşılaştırma fırsatı bulur. Günlüklerinde “*Gezdiğim kiliselerde (pek farkına varmadan önünden geçtiğim Michel-Ange hariç) fevkalade eser yoktu*” ifadelerini kullanan (Enginün ve Kerman, 2018: 70), belli ki Tanpınar, Türk camilerinde gördüğü ihtişamı ve sanatı Avrupa kilislerinde görememiştir.

Medreseler

Selçuklu ve Osmanlı devirlerinde eğitim ve öğretim kurumları olarak kullanılan medreseler, günümüzde tarihe tanıklık eden birer kültür hazinesidir. Tanpınar da *Beş Şehir* denemesinde medreseleri Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerine ışık tutan birer tarihî obje olarak sunar. Erzurum'un Çifte Minareli ve Yakutiye medreseleriyle Konya'nın Karatay ve Sırçalı medreseleri bu tarihî objeler arasında şöyle tasvir edilir:

Daha IV. Murad zamanında Erzurum'da top imalathanesi gibi bir işte kullanılan Çifte Minare, Sivas'ta ve daha aşağıdaki kardeşleriyle birlikte bir şaheserdir. Üslup, taş yontuculuğu, abidevi duruş bakımından kendi nev'inin en güzel eserlerindedir. Ona, Erzurum'un bir ucunda, şehrin bütün yarısına hükmeden ihtişamlı kapısıyla, minareleriyle, günün herhangi bir saatinde bir kere görüp de hayran olmamak kabil değildir. Onun gibi, Yakutiye'nin aydınlıkta topraktan henüz çıkarılmış bir eski zaman süsü gibi pırıl pırıl minaresinin daima muhayyileyi avlayan bir çekiciliği vardır (Tanpınar, 2016:49).

Sahip Ata'nın yaptırdığı İnce Minareli'nin cephesi tiftikten dokunmuş büyük bir sultan çadırına benzer. Süs olarak sadece iki Kur'an suresini (Yasin ile Sure-i Feth) taşıyan ve onların kapının tam üstünde çok ustalıklı bir düğümle birbirinin arasından geçerek yaptıkları düz pervazla, Allah kelamının büyüklüğü önünde insan talihinin biçareliğini anlatmak ister gibi mütevazı açılan asıl giriş yerini çerçeveleyen bu kapı bütünü, nev'inin hemen hemen yeganesidir (Tanpınar, 2016:79).

Sultan Hanı, Sırçalı Medrese (Karatay Medresesi) ve asıl büyük Sultan Hanı Kervansarayı'nın yapıldığı devirde birdenbire şahit olduğumuz bu değişiklik, Erzurum'da Çifte Minare ve Sivas Darüşşifası'nın cephelerinin daha bütün görünüşleri yanında belki yeni bir dini hassasiyeti ifade eder (Tanpınar, 2016:79).

Sırça Medrese'nin (1242) sırlı tuğladan o sekiz köşeli hasır örgüsü süsleri, Karatay Medresesi'nin (1245) yüzlerce güneşi ve yıldızları ile küçük bir kehkeşan gibi parlayan çivi tavanı bu zevkin elimizde kalan yetim ve parça parça şahitleridir. Biz bir arkeolog gibi bu yarım izlerden yürüyerek, eski Konya'yı, hiçbir zaman tanıyamayacağımız Konya'yı ancak tahayyül edebiliriz (Tanpınar, 2016:80).

Beş Şehir'de millî kültüre ait değerler elbette ki cami ve medreselerle sınırlı değildir. Eserde çok sayıda Osmanlı ve Selçuklu dönemine ait türbe, çeşme, kale, hisar, köşk, yalı ve imarethane türünde tarihî mekân bulunmaktadır. Tanpınar, bütün bu tarihî mekânları sadece dış yapıları yönüyle değil ruh dünyasında oluşturdukları derin tesirle tasvir eder. Tanpınar, tarihî mekânlar karşısında sevinçle hüznü; ümitle ümitsizliği iç içe yaşar. Çünkü Osmanlı ve Selçuklu dönemlerinden günümüze kadar gelen tarihî mekânlar onda bir yandan geçmişin ihtişamlı günlerini çağrıştırırken bir yandan da yıkılmış imparatorlukların hüznünü yaşatır.

Tarihî Mekân İndeksi

Camiler: Ahmediye Camisi, Alaeddin Cami, Bayezıt Camisi, Caferiye Camisi, Emirgan Camisi, Eski Valide Camis, Hacı Bayram-ı Veli Camisi, Hekimoğlu Ali Paşa Camisi, Hüdavendigâr Camisi, İstanbul Camisi, Lala Paşa Camisi, Manavkadı Camisi, Ortaköy Camisi, Pervizoğlu, Selimiye Camisi, Sultanahmet Camisi, Süleymaniye Camisi, Şehzade Camiisi, Ulu Cami, Üç Şerefeli Cami, Valide-i Cedid Camisi, Yeni Cami, Yeşil Cami.

Medreseler: Çifte Minare, İnce Minareli, Sırçalı Medrese (Karatay Medresesi), Yakutiye.

Çeşmeler: Bursa çeşmeleri

Hisarlar: Anadoluhisarı, Rumelihisarı.

İmarethaneler: Nilüfer İmareti

Kaleler: Ankara Kalesi, Erzurum Kalesi, Konya Kalesi.

Türbeler: Emir Sultan Türbesi, Hatice Emetullah Sultan Türbesi, Yeşil Türbe.

Sonuç

Türkiye Cumhuriyeti gibi içinde farklı milletleri barındıran ulus devletlerde ortak kültürel değerlerin sosyal hafızada canlı tutulması büyük önem arz etmektedir. Çünkü bireylerin aynı kök değerlere yönlendirilmesi aralarındaki birlik ve beraberlik duygusunu geliştirecek; ayrışma ve çatışmaya sebep olan eylemlerden uzaklaştıracaktır. Türk edebiyatında bu amaçla değerlendirilebilecek çok sayıda hikâye edici ve bilgilendirici metin bulunmaktadır. Araştırma sonucunda *Beş Şehir* denemesinin bu tür eserlerden biri olduğu tespit edilmiştir. Eserde arka planını Selçuklu ve Osmanlı medeniyetlerinin oluşturduğu çok sayıda ortak millî kültür unsuru bulunmaktadır. Ankara, Erzurum, İstanbul, Konya ve Bursa'da görülen tarihî camiler, âbide şahsiyetler, örf ve adetler, yeme içme kültürü, giyim ve kuşam tarzı, aile bağları ve sosyal yaşam tarzı Türk toplumunun geneline mal edilecek nitelikte ortak millî kültür unsurlarıdır. Tanpınar, arka planı kadim Türk medeniyetine dayanan bu unsurları tasvir ederken onları sadece dış yapı itibarıyla anlatmaz. Onun burada asıl anlattığı geçmişe duyduğu özlem ve yıkılan imparatorluklar karşısında yaşadığı ıstıraplı ruh halidir.

Beş Şehir'de tarihî şahsiyetler, mekânlar ve gelenekler okurda millî heyecan uyandıracak şekilde tasvir edilir. Günlük hayatta sıradanlaşan tarihî mekânlar, âbide şahsiyetler ve gelenekler okurda yücelik duygusunu uyandıracak şekilde tasvir edilir. Okur anlatılan tarihî olaylar karşısında büyük bir medeniyete mensup olduğunu hisseder.

Yazar, şehir tasvirlerinde altı yüzyıllık bir mazisi olan Osmanlı Türkçesini kullanır. Yazarın, öz Türkçe odaklı yeni dil politikasına rağmen Osmanlı Türkçesini tercih etmesi Osmanlı kültür ve medeniyetine verdiği önemi gösterir. O, maziye anlatırken dönemin dil politikasını göz ardı eder; kullandığı dil ile mazinin sosyal, siyasal ve kültürel yaşantısını okura yansıtır. Eser bu yönüyle de dilin kültürü yansıtmaya özelliğini gösterir.

Beş Şehir'deki millî kültür unsurları bu makalenin sınırlarını aşacak hacimdedir. Bu sebeple konu *Beş Şehir*'de geçen camiler, medreseler, padişahlar, sultanlar, başkanlar, halk kahramanları, kadın şahsiyetler ve sanatçılarla sınırlandırılmıştır. Eserde geçen

türbeler, çeşmeler, imarethaneler, aile bağları, bayrak sevgisi, bayramlar ve kahve kültürü farklı bir çalışmada değerlendirilebilir. *Beş Şehir*'de ön planda olan yazarın bu millî kültür unsurları karşısında yaşadığı ruh halidir. Eserde nesnel yargıların yanında öznel yargıları içeren imgesel bir anlatım kullanılmıştır. Millî kültür unsurları teferruatlarıyla ve yazarın ruh dünyasındaki tesire göre anlatılmaktadır. Eserde ilginç teferruatlar, tasvirler, tahliller ve anekdotlar vardır. Eserde bu türde ansiklopedik bilgilerde yer almayan çok sayıda anlatılar yer almaktadır ki bu da eserin edebî ve estetik yönünü güçlendirmektedir.

Beş Şehir'de yazarın tarihî mekânlar ve olaylar karşısında yaşadığı ruh halini yansıtan estetik bir dil kullanılmıştır. Anlatımların birçoğu istiarelidir. Eser bu yönüyle de okurun estetik algısını geliştirecek niteliktedir.

Türk edebiyatında *Beş Şehir* örnekleminde olduğu gibi millî kültür unsurlarını içeren çok sayıda eser bulunmaktadır. Bu tür eserlerin eğitim ve kültür politikasında değerlendirilmesi milli şuur bilincine sahip daha nitelikli bireylerin yetişmesine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKLAR

Akün, Ömer Faruk (1963). "Ahmet Hamdi Tanpınar", *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili Dil ve Edebiyat Dergisi*, 12. 1-32.

Aydoğan, Fatih (2016). "Beş Şehir'in Hafıza Mekânları", *Türklük Bilim Araştırmaları*, 39. 29-60.

Ayvazoğlu, Beşir (2016). *Ahmet Hamdi Tanpınar, Beş Şehir*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Bakiner Çekin, Ayça ve Çalışkan, Hakan (2020). "Dil ve Kültür Üzerine", *Language Teaching and Educational Research*, 3.1. 163-175.

Caferoğlu, Ahmet (1969). "Filolog Gözüyle Tanpınar'ın Beş Şehirdeki Kelime Üslubu", *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 12. 87-96.

Dayanç, Muharrem (2015). "Ahmet Hamdi Tanpınar", *Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı* içinde 321-334. Ed.: Âlim Gür ve Ertan Örgen, Ankara: Akçağ Yayınları.

Eliot, Thomas Steams (1981). *Kültür Üzerine Düşünceler*, çev.: Sevim Kantarcıoğlu, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Enginün, İnci (2019). *Ahmet Hamdi Tanpınar*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

Enginün, İnci ve Kerman, Zeynep Kerman (2018). *Günlükler Işığında Tanpınar'la Baş Başa*, İstanbul: Dergâh Yayınları

Ergin, Muharrem (2003). *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Yayınları.

Gökalp, Ziya (2019). *Türkçülüğün Esasları*, Ed.: Halit Turgay Ünalın, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Gökşen, Erol (2020). “Tanpınar'ın Beş Şehir'ine Foucault'nun Heterotopyası Üzerinden Bakmak”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 33. 143-159.

Kaplan, Mehmet (1983). “Türk Kültürünün Kaynakları”, *Kaynaklar*,1. 3-4.

Karahan, Abdülkadir (1998). *Türk Kültürü ve Edebiyatı*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Ocak, Ahmet Yaşar (1996). “Geyikli Baba”, *İslam Ansiklopedisi*, 14. 45-46. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Okay, Orhan (1992) “Beş Şehir”, *İslam Ansiklopedisi*, 5. 547-548. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Özcan, Abdülkadir (2007). “Paşalık”, *İslam Ansiklopedisi*, 34. 183-184. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı.

Özdemir, Mehmet (2007). “Yahya Kemâl ve Geleneği Yanlış Yerde Arayan İki Edebî Topluluk Nev Yunâniler ve Nayîler”, *Sakarya University Journal of Education*, 14. 252–265.

Şahin, Ayfer vd. (2020). *Dil ve Kültür*, Ankara: Vizetek Yayınları.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (1941).“Bursa'da Zaman ve Hülya Saatleri”,*Ülkü*, 16.10-15.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2011). *Bütün Şiirleri*, Haz.: İnci Enginün, İstanbul: Dergâh.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2016). *Beş Şehir*, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Tanpınar, Ahmet Hamdi (2017). *Hep Aynı Boşluk*, Ed.: Erol Gökşen, İstanbul: Dergâh Yayınları.

Uçar, Zofie (2014). “Türk Kültüründe Geyik ve Geyikli Baba Üzerine Gözlemler”, *Kültür Evreni Dergisi*, 6.21.129-146.

Ülken, Hilmi Ziya (1953). ”Medeniyetimizin Değerler Sistemi”, *Türk Düşüncesi Mecmuası*, 1.1.13-19.

Elektronik Kaynaklar

RTL 1: “Kültür”, <https://sozluk.gov.tr/>, (Erişim tarihi: 28.05.2022).

RTL 2: “Millî kültür”, <http://www.millikultur.com/index.php/mili-kultur-nedir>, (Erişim tarihi: 20.07.2022).

RTL 3: “Türkçe Dersi Öğretim Programı”, <http://mufredat.meb.gov.tr>, (Erişim tarihi: 18.06.2022).

RTL 4: “Türk Dili ve Edebiyatı Dersi Öğretim Programı”, <http://mufredat.meb.gov.tr>, (Erişim tarihi: 28.05.2022).

RTL 5: “Konuralp Türbesi”, <https://duzce.ktb.gov.tr/TR-236557/konuralp-turbesi.html>, (Erişim tarihi: 04.07.2022).